

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

Кафедра теорії права та прав людини

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОДАХ УКРАЇНИ

Виконав: студент II курсу, групи СПЛ19/М
спеціальності 081 «Право»

Барашкова Т.П.

Керівник:

Галецька Н.Б.

Рецензент:

Лисик В.М.

Львів – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ.....	9
1.1. Поняття винятків з міркувань безпеки.....	9
1.2. Значення винятків з міркувань безпеки для прав людини.....	24
1.3. Історія становлення концепту винятків з міркувань безпеки.....	26
Проміжні висновки до Розділу I.....	35
РОЗДІЛ II ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ В ТОРГОВЕЛЬНИХ СПОРАХ.....	41
2.1. Тлумачення та застосування винятків з міркувань безпеки за процедурою в рамках ГАТТ 1947 р. та Органом вирішення спорів Світової організації торгівлі.....	41
2.2. Застосування винятків з міркувань безпеки у торговельному спорі Росія-Заходи, що стосуються транзитного руху (DS-512).....	59
Проміжні висновки до Розділу II.....	67
РОЗДІЛ III РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО МОЖЛИВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ УКРАЇНОЮ.....	71
3.1. Доцільність відступу від зобов'язань за торговельними угодами на підставі винятків з міркувань безпеки.....	71
3.2. Можлива аргументація відступу від торговельних зобов'язань, з урахуванням наявності формулювання «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» у параграфі статті винятків.....	73
Проміжні висновки до Розділу III.....	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	101
Додаток 1.....	101
Додаток 2.....	104
Додаток 3.....	107
Додаток 4.....	109

ВСТУП

Глобалізаційні процеси щоразу більше нівелюють поняття кордонів та національного суверенітету, замінюючи цінність суверенності масштабами нових ринків та збагачення державних скарбниць. Наслідком для сфери міжнародної торгівлі стали переходи від більшості двосторонніх угод, з індивідуальними умовами для кожного, до регіональних і міжнародних.

Через кількість нових торговельних зв'язків та бажання учасників співпрацювати з якомога більшою кількістю ринків зростала зацікавленість у встановленні торговельних правил, котрі будуть поширюватись на всіх них. Можливість долучитись до загальних правил могла б сприяти швидкому укладенню угод між державами, чи навіть укладення однієї, яка поширюватиметься на всіх учасників. Окрім того, загальні правила забезпечили б єдність розуміння торгівлі окремими учасниками та убезпечили б їх від різних підходів до неї.

Для запровадження єдиних правил для всіх (чи майже всіх), потрібно було створити організацію, під егідою якої творились би норми. Нею стала Світова організація торгівлі (СОТ), учасники якої відкрили свої ринки для торговельних партнерів та зрівняли статус імпортерів з національними виробниками, а найкращі умови для одного учасника зробили умовами для всіх.

Набуття статусу учасника СОТ, закономірно, вимагало передачі частини прав суверена організації. Ця частина міжнародної угоди, зважаючи на чутливу торговельну сферу її дії, сприймалась учасниками з пересторогою. Саме тому було прийнято рішення передбачити винятки з угоди як можливість відступу від зобов'язань перед організацією та її членами. Одними з таких винятків стали винятки з міркувань безпеки як приклад того, що попри свої торговельні амбіції, питання національної безпеки учасники ставлять на чільне місце. Вони дозволяють відступати від торговельних зобов'язань з безпекових мотивів.

На практиці, застосування винятків з міркувань безпеки є доволі дискусійним з огляду на їх формулювання, яке залишає багато простору для

суперечностей щодо можливості перегляду правомірності такого застосування кимось, окрім держави, що застосовує їх. Якщо винятки є одноосібною юрисдикцією держави, то постає питання чи дійсно вона може вільно відступати від усіх зобов'язань без навіть ймовірності понести міжнародно-правову відповідальність.

В даній науковій роботі досліджено винятки з міркувань безпеки в торговельних угодах України. Зважаючи на тривалу загрозу національній безпеці через події на сході й півдні держави та потреби відступити від частини торговельних зобов'язань, дослідження того від яких саме зобов'язань та перед ким Україна може відступити, обумовлює **актуальність теми** наукової роботи.

Робота зосереджена на аналізі торговельних угод України, в яких наявні винятки з міркувань безпеки та дослідженні подальшої можливої аргументації відступу від таких угод на підставі винятків з міркувань безпеки. Отримані результати можуть допомогти (1) в подальших теоретичних дослідженнях винятків з міркувань безпеки як в торговельних угодах України, так і в угодах СОТ, (2) при підготовці до подальших спорів за такими угодами, зокрема, в рамках СОТ. Цим пояснюється *теоретичне і практичне значення* роботи відповідно.

Наукові праці, в яких аналізуються винятки з міркувань безпеки в торговельних угодах України, відсутні. Питання відступу від частини торговельних зобов'язань України розкривається у статтях вітчизняних юристів-практиків, але лише частково. Вони аналізують можливість такого відступу за зобов'язаннями в рамках СОТ перед Російською Федерацією. Однак, жодна з них не досліджує інші торговельні угоди України та не пропонує переліку угод, за якими вона може відступити на підставі винятків з міркувань безпеки. Іноземні науковці досліджують історію написання винятків, можливість перегляду Органом вирішення спорів СОТ правомірності їх застосування. Це питання згадується в даній науковій роботі, але воно є допоміжним при пошуку відповіді на основне питання. Саме тому *ступінь наукової розробки* теми є низьким, а *новизни* даної наукової роботи - високим.

Метою наукової роботи є одержання «дорожньої карти» того як і за якими торговельними угодами Україна може відступити від своїх зобов'язань на підставі винятків з міркувань безпеки, щоб застосовувати її у випадку виникнення спорів.

Поставлена мета досягається виконанням **основного завдання** наукової роботи – з'ясування того як і за якими торговельними угодами Україна може відступити від своїх зобов'язань на підставі винятків з міркувань безпеки. Основне завдання виконується через **наступні завдання**:

1. Визначити поняття винятків з міркувань безпеки.
2. З'ясувати значення винятків з міркувань безпеки для прав людини.
3. Дослідити історію написання винятків з міркувань безпеки в торговельних угодах.
4. Проаналізувати тлумачення та застосування винятків з міркувань безпеки за процедурою ГАТТ та ОВС СОТ.
5. Дослідити застосування винятків з міркувань безпеки у торговельному спорі Росія – Заходи, що стосуються транзитного руху (DS-512).
6. Сформувати рекомендації щодо можливої аргументації застосування винятків з міркувань безпеки Україною.

Об'єктом дослідження є наявність винятків з міркувань безпеки в торговельних угодах України. **Предметом** – правова характеристика винятків з міркувань безпеки в торговельних угодах України.

В роботі використано такі **методи**:

1. *Порівняння*: порівнюючи (1) текст винятків з міркувань безпеки в торговельних угодах України зі статтею XXI ГАТТ, (2) етапи написання тексту винятків в ГАТТ, (3) підходи до тлумачення винятків в різних торговельних спорах.
2. *Класифікації*: згруповуючи (1) винятки з угод на підставі обсягу в порівнянні зі статтею XXI ГАТТ, (2) процес написання винятків в етапи, (3) спорів за ознакою процедури їх розгляду.

3. *Історико-правовий*: звертаючись до правових документів, в яких формувались винятки та досліджуючи хід переговорів між їх творцями.

4. *Аналізу*: аналізуючи (1) статті винятків через поділ їх на параграфи та дослідження кожного з них, (2) тлумачення винятків ОВС СОТ в досліджуваних спорах.

5. *Аналогії*: при висуненні висновку про схожість винятків статті XXI ГАТТ з текстом винятків інших угод та можливість тлумачити їх через призму тлумачення винятків в ГАТТ.

6. *Узагальнення*: при поширенні ознак винятків в угодах СОТ на попередньо згруповані винятки дво- та багатосторонніх торговельних угод України.

7. *Правового моделювання*: при формуванні рекомендацій щодо можливої аргументації застосування винятків з міркувань безпеки Україною в подальших торговельних спорах.

Поставлені завдання виконувались завдяки дослідженню багатьох джерел, фундаментальними серед яких є:

1. 62 торговельні угоди України;
2. ГАТТ, ГАТС та ТРІПС (виділені окремо через їх роль в аспекті тлумачення винятків);
3. Підготовчі документи зі створення МТО та ГАТТ, зокрема, звіти Підготовчого та Редакційного комітетів, письмові записи їх засідань.
4. Нормативно-правові акти України, які можуть використовуватись для доведення того, що Україна вважає «суттєвими інтересами національної безпеки»;
5. Звіти вирішення спорів за процедурою ГАТТ та ОВС СОТ.
6. Праця Сари Джозеф «Blame it on the WTO?: A human rights critique», яка є базою для аналізу впливу винятків на права людини; праці С. Клівлендт, Р. Гудвін та К.М. Васкес.

7. Розділ 5.3. із книги «Trade in Goods» П.К. Мавройдіса, яка є найбільш загальною науковою працею з права СОТ, зосереджений на винятках з міркувань безпеки, їх ролі та місці в системі права СОТ.

8. Публікація Дж.Й.Ю та Д. Ан «Security Exceptions in the WTO System: Bridge or Bottle-Neck for Trade and Security?» досліджено історію написання винятків, окремо проаналізовано параграфи статті та кількість їх застосувань у спорах. Окрім того, автори вказують, які саме словесні формулювання в статті винятків є проблемними.

9. Б. Дж. Мурріл в своїй праці «The “National Security Exception” and the World Trade Organization» аналізує інтерпретаційний підхід Апеляційного органу в справах із посиланням на винятки.

10. П. Ліндсей у «The Ambiguity of Gatt Article XXI: Subtle Success or Rampant Failure?» досліджує змістовне наповнення статті XXI ГАТТ, розділяючи параграфи та досліджуючи їх.

8. Р.П.Альффорд «The Self-Judging WTO Security Exception» та Р. Бхала «National security and international trade law: What the GATT says, and what the United States does». Дані наукові дослідження є основою концепції «самомосудності» винятків з міркувань безпеки. Обидва науковці вважають, що питання національної безпеки, а тому й винятки з міркувань безпеки повинні перебувати під виключною юрисдикцією держави, яка посилається на них. Цю думку вони й розвивають, посилаючись на практику вирішення спорів та детальний аналіз тексту статей винятків.

9. Д. Аканде та С. Вільямс «International adjudication on national security issues: What role for the WTO» протиставляють цю працю думці авторів вище та називають винятки не «самосудними», посилаючись на інші угоди СОТ й принципи тлумачення міжнародних договорів.

Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на п'ять підрозділів і три проміжних висновків, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК СКОРОЧЕНЬ

СОТ – Світова організація торгівлі.

МТО – Міжнародна організація торгівлі.

ОВС – Орган вирішення спорів (СОТ).

ГАТТ - Генеральна угода з тарифів і торгівлі.

ГАТС - Генеральна угода про торгівлю послугами

ТРИПС - Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття винятків з міркувань безпеки

Міжнародні угоди часто містять винятки як можливість для держави відійти від взятих на себе зобов'язань за наявності певних обставин. Це означає, що винятки в угодах дозволяють державі вживати певних заходів, які за інших обставин призвели б до міжнародно-правової відповідальності через недотримання умов угоди.

В рамках даного дослідження, ми аналізуватимемо винятки з міркувань безпеки в торговельних угодах України. Зважаючи на те, що з 16 травня 2008 року Україна є учасницею Світової організації торгівлі (СОТ), багатосторонні угоди якої покладають на Україну торговельні зобов'язання перед 164 державами світу (кількість учасників СОТ)¹, винятки тлумачитимуться в контексті укладених під егідою СОТ угод. Окрім угод СОТ, ми також проаналізуємо двосторонні та багатосторонні угоди України на предмет наявності винятків та схожості їх текстів до тих, що містять угоди СОТ.

Все для того, щоб на підставі аналізу торговельних угод, зрозуміти (1) чи суттєво різняться винятки з міркувань безпеки в різних торговельних угодах України, (2) чи текстуальна різниця між ними відрізняє їх концептуально, (3) чи може Україна відступити від зобов'язань по кожній із торговельних угод на підставі винятків з міркувань безпеки, (4) чи може застосування таких винятків бути оскаржене, як саме та ким, (5) які заходи необхідно вчинити Україні задля належної аргументації позиції у випадку оспорювання правомірності відступу від зобов'язань.

1.1.1. Винятки з міркувань безпеки в угодах СОТ

Винятки з міркувань безпеки є звичним поняттям міжнародних угод. Однак, розглядаючи їх в рамках угод СОТ, важливо зважати на те, що в світі

¹ Загальна інформація про Світову організацію торгівлі. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94872f60-5734-4e7c-bcee-7873ffb2076d&title=ZagalnaInformatsiiaProSvitovuOrganizatsiiuTorgivliu&isSpecial=true> (дата звернення: 23.09.2020).

немає жодної іншої організації, яка взаємодіє з транснаціональною торгівлею між майже двома третинами всіх держав світу. Різні економіки держав-членів формують неоднорідний характер організації, що створює потребу в можливості відступу від зобов'язань, особливо в ситуаціях, що стосуються безпеки держави-члена. А тому ми погоджуємось з думкою М. Дж. Ганн, що «винятки, *не пов'язані з економічними питаннями*, потрібні в торговельних угодах»².

В рамках СОТ, основними багатосторонніми угодами, які містять винятки, є Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС) та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС). Текст кожної з них містить **загальні винятки** та **винятки з міркувань безпеки**. Різниця між двома видами винятків є важливою для аналізу характеру винятків з міркувань безпеки в контексті сенсу, який закладається їхніми «шапо».

1. Загальні винятки містяться в статті XX ГАТТ, XIV ГАТС та статтях 30 (патенти), 17 (промислові зразки) та 26.2 (торговельні марки) ТРИПС. Для аналізу структури статті винятків візьмемо статті ГАТТ та ГАТС одночасно, оскільки вони, на відміну від статей ТРИПС, стосуються всіх зобов'язань без розмежування за об'єктами регулювання. Статті загальних винятків складаються із «шапо» (вимога до характеру і міри застосування заходу, що не відповідає правилам СОТ) та параграфів (обставини, за наявності яких може застосовуватись захід чи мета, для досягнення якої вони застосовуються). «Шапо» загальних винятків накладає дві умови правомірного введення чи застосування заходів, які не відповідають правилам СОТ:

За умови, що такі заходи не повинні застосовуватися у спосіб, який би являв собою **засіб свавільної чи не виправданої дискримінації між країнами, в яких переважають однакові умови або приховане обмеження міжнародної торгівлі**, ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися таким чином, щоб перешкоджати введенню або застосуванню будь-якою стороною заходів: ...³

² M. J. Hahn, Vital Interests and the Law of the GATT – an Analysis of GATT's Security Exception, 12 Michigan Journal of International Law 588 (1991), Vol 12:558- 620, at 564

³ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947): від 30.10.1947р. №995_264: станом на 15.04.1994р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 31.03.2020).

Тобто, якщо держава застосовує захід за обставин чи з метою, які передбачені в параграфах, однак, в манері, яка не відповідає двом умовам шапо, такий захід не може бути виправданим на підставі статей загальних винятків.

2. Винятки з міркувань безпеки передбачені в статті XXI ГАТТ, статті XIV-bis ГАТС та статті 73 ТРПС. Оскільки текст винятків у трьох угодах практично ідентичний, для зручності порівняння обрано статтю XXI ГАТТ, яка подає винятки з міркувань безпеки так:

Ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися

- a) як вимога до будь-якої сторони надавати будь-яку інформацію, розголошення якої вона вважає таким, що суперечить суттєвим інтересам її безпеки; або
- b) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій, які вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки,
- i) що стосуються розщеплюваних матеріалів чи матеріалів, з яких вони виробляються;
- ii) що стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та знаряддям для ведення війни, а також такої торгівлі іншими товарами та матеріалами, яка прямо чи опосередковано ведеться з метою забезпечення військових утворень;
- iii) що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах; або
- c) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-якої дії на виконання своїх зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй з метою збереження міжнародного миру та безпеки⁴.

Стаття винятків з міркувань безпеки *не містить шапо*. Тобто, для здійснення заходу, який суперечить праву СОТ, достатньо наявності обставин, передбачених одним чи кількома параграфами статті без додаткових вимог щодо характеру такого заходу з шапо. Через це між науковцями та практиками в сфері права СОТ точаться дискусії щодо того, чи Орган вирішення спорів СОТ має юрисдикцію у спорах, де застосовується стаття XXI ГАТТ, XIV-bis ГАТС чи 73 ТРПС. Відсутність шапо та формулювання тексту параграфів статті, на думку колишнього представника США з торгівлі (US Trade Representative) Шарлін Баршефські, робить винятки з міркувань безпеки «скринькою Пандори»⁵ в праві СОТ.

⁴ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947): від 30.10.1947р. №995_264: станом на 15.04.1994р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 31.03.2020).

⁵ Barshefsky C., David Ross, Naboth van den Broek, Hartmann S. WTO Issues Groundbreaking Decision On GATT National Security Exception - International Law - United States <https://www.mondaq.com/unitedstates/international-trade-investment/797902/wto-issues-groundbreaking-decision-on-gatt-national-security-exception>

1.1.2. Винятки з міркувань безпеки в інших торговельних угодах України

Окрім торговельних угод в рамках СОТ, Україна є стороною двосторонніх та багасторонніх торговельних угод.

Проаналізовано **62** торговельні угоди України (двосторонні та багасторонні, укладені за межами СОТ), з них **29** містять винятки з міркувань безпеки.

Торговельні угоди, які не містять винятків з міркувань безпеки містяться в Додатку 1. Торговельні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки перелічені в Додатку 2.

В чисельному співвідношенні, винятки з міркувань безпеки містяться в меншій кількості торговельних угод України. Однак, угоди, в яких вони наявні, укладені з державами, торговельні зв'язки України з якими є тіснішими. Окрім того, винятки з міркувань безпеки містяться в усіх регіональних торговельних угодах, тож регулюють відносини України з більшою кількістю держав.

Щодо змісту винятків в аналізованих угодах, то для подальшого тлумачення, текст статей кожної з них можна порівняти із текстом винятків з міркувань безпеки, передбачених статтею ХХІ ГАТТ (текст якої відповідає статтям XIV-bis ГАТС та 73 ТРІПС) й виділити ті, які:

- 1) **вужчі** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ;
- 2) **ширші** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ;
- 3) **ідентичні** виняткам з міркувань безпеки, передбачених в ГАТТ.

1. Ті, які вужчі ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ

1. Угоди України з Азербайджаном, Білорусією, Грузією, Вірменією, Киргизстаном, Туркменистаном містять однаковий текст винятків з міркувань безпеки:

Ця Угода не перешкоджає праву будь-якої з Договірних Сторін вживати загальноприйнятих у міжнародній практиці заходів, які вона вважає необхідними для захисту своїх життєвих інтересів або які безперечно необхідні для виконання міжнародних договорів, учасником яких вона є або має намір стати, якщо ці заходи стосуються:

- інформації, що зачіпає інтереси національної оборони;
- торгівлі зброєю, боєприпасами та військовою технікою;

- досліджень або виробництва, пов'язаних з потребами оборони;
- поставок матеріалів та устаткування, використовуваних в ядерній промисловості⁶.

Попри відмінність в порядку абзаців, іншому формулюванні шапо, зміст винятків все ж максимально наближений до порівнюваної статті ГАТТ. Однак, цитовані вище винятки є вужчими за винятки в ГАТТ, оскільки:

- «...інтереси національної оборони» (цитовані угоди) відмінні від «...суттєвих інтересів безпеки» (стаття XXI ГАТТ). Тобто, в першому випадку презюмується застосування параграфу тільки в аспекті «збройного захисту чи збройного конфлікту»⁷. Коли ж визначення «національної безпеки України» оперує поняттями «захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»⁸;

- «торгівлі зброєю, боєприпасами та військовою технікою» не передбачає «такої торгівлі іншими товарами та матеріалами, яка прямо чи опосередковано ведеться з метою забезпечення військових утворень»;

- відсутня обставина параграфу b) iii) статті XXI ГАТТ – «що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах».

2. Угода між Україною та Республікою Корея:

Положення цієї Угоди не обмежують право кожної із Договірних Сторін застосовувати заборони чи обмеження на імпорт, експорт та транзит товарів, які призначені для:

а) захисту національної безпеки;...

Такі заборони чи обмеження не повинні використовуватися як засоби нерозумної дискримінації чи обмеження торгівлі між двома країнами⁹.

⁶ Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю: від 28.07.1995 р. №031_518. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/031_518 (дата звернення: 09.07.2020); Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю: від від 19.03.1999 р. № 112_007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/112_007 (дата звернення: 31.03.2020); Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю: від 09.01.1995 р. № 268_600. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/268_600 (дата звернення: 08.07.2020); Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю (укр/рос): від 07.10.1994 р. №051_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/051_001 (дата звернення: 31.03.2020); Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю. URL: від 09.12.1997 р. № 417_003. https://zakon.rada.gov.ua/go/417_003 (дата звернення: 31.03.2020); Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю (укр/рос): від 04.11.1995 р. № 795_523. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/795_523 (дата звернення: 31.03.2020).

⁷ З визначення «оборони України» в законі України «Про оборону України» від 06.12.1991 р.

⁸ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. №2469-VIII: станом на 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 29.11.2020).

⁹ Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Республіки Корея: від 30.11.1995 р. №410_723. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/410_723 (дата звернення: 31.03.2020).

...

Дані винятки є вужчими, оскільки в другому абзаці статті містяться умови щодо характеру заборон чи обмежень, які правомірно застосовуються на підставі даного параграфу, що відповідають шапо загальним виняткам в угодах СОТ.

3. Угода між Україною та Ізраїлем:

Ніщо в цій Угоді, включаючи заходи, що впливають на реекспорт до країн, які не є Сторонами, або реімпорт з країн, які не є Сторонами, не повинно тлумачитися таким чином, що:

(а) вимагає від Сторони надання доступу або дозволу на доступ до будь-якої інформації, розкриття якої суперечить суттєво важливим інтересам безпеки Сторони; або

(б) забороняє будь-якій Стороні застосовувати заходи, які вона вважає необхідними для виконання своїх зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй стосовно підтримання або відновлення міжнародного миру або безпеки або для захисту власних основних інтересів безпеки; або для виконання зобов'язань, прийнятих з метою підтримання міжнародної безпеки¹⁰.

В даній статті винятків відсутній цілий параграф b) статті XXI ГАТТ, що робить її суттєво вужчою.

II. Ті, які ширші ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ

1. Угода між Україною та Алжиром передбачає тільки заходи щодо охорони національної безпеки, без обмеження додатковими параграфами, що й робить винятки ширшими:

Положення цієї Угоди не можуть бути витлумачені так, щоб заважати здійсненню кожною зі Сторін необхідних заходів щодо охорони національної безпеки, ...¹¹.

2. Угода між Україною та Гвінейською Республікою:

Положення цієї Угоди не обмежують прав Договірних Сторін щодо застосування або вжиття відповідних заходів, спрямованих на створення необхідних мір безпеки,¹²

Подібно до угоди з Алжиром, заходи, спрямовані на створення необхідних мір безпеки не обмежені додатковими параграфами, а тому винятки є ширшими.

3. Угода між Україною та Республікою Гайана:

¹⁰ Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль: від 17.04.2019 р. № 376_001-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/376_001-19 (дата звернення: 31.03.2020).

¹¹ Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжирської Народно-Демократичної Республіки: від 19.09.2008 р. № 012_505. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/012_505 (дата звернення: 31.03.2020).

¹² Торговельна угода між Урядом України та Урядом Гвінейської Республіки: від 04.11.1994 р. № 324_006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/324_006 (дата звернення: 31.03.2020).

Ця Угода не зашкоджуватиме правам будь-якої Договірної Сторони застосовувати заборони чи обмеження у будь-якій формі з метою захисту національних інтересів, безпеки, ...¹³.

Формулювання мети заходів як «захист національних інтересів», а не тільки «охорони національної безпеки» (як в угоді з Алжиром, до прикладу), без обмеження додатковими пунктами параграфу, робить сферу застосування даних винятків надзвичайно широкою. Держава тут наділена повним розсудом щодо самостійного визначення «національних інтересів». По суті, туди може бути віднесено все, що держава будь-якою мірою вважає цінним для себе.

4. Угода між Україною та Канадою:

Умови цієї Угоди не обмежують права кожної Сторони вживати будь-яких заходів для захисту інтересів національної безпеки¹⁴.

Дані винятки є вузкими, ніж ті, що в угоді з Республікою Гайана, але ширшими, ніж в ГАТТ, оскільки мета «захисту інтересів національної безпеки» не обмежена додатковими пунктами (як параграф b) ГАТТ з пунктами i) ii) та iii) до нього). Тому держава-сторона угоди може трактувати інтереси національної безпеки максимально широко. Настільки, що зможе розширити ці три слова за межі всіх параграфів статті XXI ГАТТ.

5. Угода між Україною та Йорданією:

Ця Угода не обмежує прав кожної з Договірних Сторін встановлювати заборони чи обмеження з метою захисту національної безпеки чи інтересів, ...¹⁵

Фактично, дані винятки за обсягом є однаковими з винятками в угоді між Україною та Республікою Гайана і є ширшими від винятків ГАТТ за тією ж причиною.

6. Угода між Україною та Іраном:

¹³ Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво: від 22.12.2004 р. №328_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/328_002 (дата звернення: 31.03.2020).

¹⁴ Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини: від 31.03.1994 р. № 24_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/124_004 (дата звернення: 31.03.2020).

¹⁵ Угода між Урядом України та Урядом Хашимітського Королівства Йорданія про торговельно-економічне співробітництво: від 23.04.2002 р. № 400_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/400_003 (дата звернення: 24.09.2020).

Положення даної Угоди не мають обмежувати права кожної сторони накладати будь-які обмеження з метою захисту національних інтересів...¹⁶

Виняткі однакові за обсягом з тими, що передбачені в угодах між Україною та Республікою Гайана, Україною та Йорданією.

7. Угода між Україною та Македонією:

Жодне з положень цієї Угоди не може перешкодити одній з Сторін вжити тих заходів, які вона вважає за потрібне:

а) щоб запобігти розголошенню інформації, що утворить загрозу її інтересам безпеки;

б) для захисту власних інтересів безпеки або для виконання міжнародних зобов'язань чи здійснення національної політики:

(I) стосовно торгівлі зброєю, боєприпасами та військовим приладдям, за умови, що такі заходи не завдають шкоди конкуренції стосовно продукції, спеціально непризначеної для військових цілей; це також стосується прямого чи непрямого продажу інших товарів, матеріалів та послуг військовому утворенню; або

(II) стосовно непоширення біологічної чи хімічної зброї, ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв; або

(III) під час війни чи в інших випадках загострення міжнародної ситуації, що створюють загрозу війни¹⁷.

Попри відсутність параграфу с) статті XXI ГАТТ, параграф б) цитованої угоди включає можливість застосування винятків «для виконання міжнародних зобов'язань». Таке формулювання замінює параграф с) та розширює його, оскільки міжнародні зобов'язання тут не обмежуються Статутом Організації Об'єднаних Націй.

8. Угоди України з Таджикистаном, Казахстаном містять однаковий текст винятків:

Ніщо в цій Угоді не перешкоджає праву будь-якої із Договірних Сторін застосовувати будь-які заходи державного регулювання, які вона вважає необхідними, якщо ці заходи стосуються:

забезпечення національної безпеки, включаючи запобігання витоку конфіденційної інформації, що належить до державної таємниці;

торгівлі зброєю, військовою технікою, боєприпасами, надання послуг військового характеру, передачі технологій та надання послуг для виробництва озброєння і військової техніки та в інших військових цілях;

поставки матеріалів, що розщеплюються, та джерел радіоактивних речовин, утилізації радіоактивних відходів;

заходів, що застосовуються у військовий час або в інших надзвичайних обставинах у міжнародних відносинах;

¹⁶ Торговельна угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран. (б. д.). Офіційний вебпортал парламенту України. Вилучено 28, Вересень 2020, із https://zakon.rada.gov.ua/go/364_016

¹⁷ Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною: від 04.11.1995 р. №807_200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/807_200 (дата звернення: 31.03.2020).

дій щодо виконання нею зобов'язань на основі Статуту ООН для збереження міжнародного миру та безпеки¹⁸.

Попри несуттєву відмінність у формулюванні тексту винятків, їх обсяг є ширшим, оскільки між першим параграфом та параграфами два, три й чотири немає розділового знаку двокрапки. Натомість, розділовий знак крапки з комою означає, що застосування параграфу один не обмежується жодним з параграфів статті. Це не відповідає прикладу статті XXI ГАТТ з її пунктами i), ii), iii) параграфу (b). Тим самим, стаття дозволяє застосовувати заходи за наявності широкого кола обставин, які держава трактуватиме як «забезпечення національної безпеки».

9. Угода між Україною та Узбекистаном:

Дійсна Угода не перешкоджає праву кожної з Договірних Сторін в односторонньому порядку приймати загальноприйняті у міжнародній практиці заходи державного регулювання в галузі зовнішньоекономічних зв'язків, що вона вважає необхідними для захисту своїх життєвих інтересів або які безумовно необхідні для виконання міжнародних договорів, учасником яких вона є або має намір стати, якщо ці заходи стосуються:

...

забезпечення національної безпеки;
торгівлі зброєю, боєприпасами і військовою технікою;
постачання матеріалів, що розщеплюються, і джерел радіоактивних речовин, утилізації радіоактивних відходів;

...

заходів, застосовуваних у воєнний час або в інших надзвичайних обставинах у міжнародних відносинах;

дій, спрямованих на виконання зобов'язань на підставі Статуту ООН для збереження міжнародного миру і безпеки.

Договірна Сторона, що застосовує такі заходи відповідно до дійсної статті, повинна по можливості завчасно надати іншій Договірній Стороні повну інформацію про основні причини введення, форми і передбачувані терміни застосування згаданих обмежень, після чого призначаються консультації.¹⁹

Винятки цитованої статті є майже однаковими за обсягом з винятками статті XXI ГАТТ, оскільки:

- попри наявність розширеного шапо, умови передбачені ним, є однаковими з тим, що передбачає менше за обсягом шапо та частини параграфів статті ГАТТ: (1) «...в односторонньому порядку приймати...» розуміється само

¹⁸ Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю: від 02.10.1998 р. № 398_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/398_008 (дата звернення: 31.03.2020); Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю: від 11.07.2002 р. №762_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/762_008 (дата звернення: 31.03.2020).

¹⁹ Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю (укр/рос): від 29.12.1994 р. №860_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/860_003 (дата звернення: 31.03.2020).

собою, оскільки винятки завжди застосовуватимуться, коли держава попередньо самовільно відступила від зобов'язання; (2) «загальноприйняті у міжнародній практиці заходи» також є зрозумілим, оскільки такий підхід відповідає загальним принципам міжнародного права;

- «...безумовно необхідні для виконання міжнародних договорів...» - фраза, яка, здавалося б, розширює межі застосування винятків ще й на міжнародні зобов'язання. Але це не відповідає дійсності, оскільки пункт «дій, спрямованих на виконання зобов'язань на підставі Статуту ООН для збереження міжнародного миру і безпеки» звужує згадані в шапо міжнародні зобов'язання до зобов'язань за Статутом ООН;

- остання частина статті, яка передбачає інформування інших сторін про дії, які в подальшому будуть виправдані завдяки виняткам, також не змінює обсягу винятків цитованої статті в порівнянні з винятками ГАТТ, оскільки попереднє інформування про будь-які зміни, що можуть вплинути на сторону угоди, є прийнятими в праві СОТ. Окрім того, в цитованій статті обов'язок інформувати нівелюється через його виконання «по можливості».

Попри це, подібно до угоди між Україною та Узбекистаном, відсутність двокрапки після першого абзацу докорінно змінює сферу його застосування. Постає можливість широкого трактування «національної безпеки» державою.

10. Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ:

Ніщо в цій Угоді не перешкоджає праву будь-якої з Договірних Сторін вживати будь-яких заходів державного регулювання, які вона вважає необхідними, якщо ці заходи стосуються:

забезпечення національної безпеки, включаючи відвернення витоку конфіденційної інформації щодо державної таємниці;

торгівлі зброєю, військовою технікою, боєприпасами, надання послуг військового характеру, передачі технологій і надання послуг для виробництва озброєння і військової техніки та в інших воєнних цілях;

поставки розщеплюваних матеріалів і джерел радіоактивних речовин, утилізації радіоактивних відходів;

заходів, що вживаються у воєнний час або в інших надзвичайних обставинах у міжнародних відносинах;

дій на виконання нею зобов'язань на підставі Статуту ООН для збереження міжнародного миру та безпеки²⁰.

Майже однаковий обсяг, оскільки перший абзац об'єднує параграфи а) та б) статті XXI ГАТТ. Однак, питання двокрапки та «національної безпеки» тут також наявне. Воно й розширює винятки.

11. Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії містить дві статті винятків: статтю 135 «Винятки з міркувань безпеки» та статтю 407 «Заходи, що стосуються суттєвих інтересів безпеки».

Стаття 135:

Ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися

(а) як вимога до будь-якої сторони надавати будь-яку інформацію, розголошення якої вона вважає таким, що суперечить суттєвим інтересам її безпеки; або

(б) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій, які вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки:

(і) що стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та знаряддям для ведення війни;

(іі) що стосуються господарської діяльності, яка прямо або опосередковано здійснюється з метою забезпечення військових утворень;

(ііі) що стосується термоядерних матеріалів, матеріалів, що розщеплюються, або матеріалів, з яких вони отримані;

(іv) що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах; або

(с) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій на виконання взятих на себе зобов'язань зі збереження міжнародного миру та безпеки.

Стаття 407:

Жодне положення цієї Угоди не заважає Стороні вживати будь-яких заходів:

(а) які вона вважає необхідними для запобігання розголошенню інформації, що суперечить її основним інтересам безпеки; або

(б) які стосуються виробництва або торгівлі зброєю, боєприпасами або військовими матеріалами або досліджень, розробок чи виробництва, необхідних для оборонних цілей, за умови, що такі заходи не погіршують умови конкуренції щодо продукції, не призначеної для винятково військових цілей;

(с) які вона вважає суттєвими для власної безпеки, у разі серйозних внутрішніх порушень, що зачіпають підтримку правопорядку, під час війни або серйозної міжнародної напруги, що становить загрозу війни, або для виконання зобов'язань, які вона прийняла з метою підтримання миру та міжнародної безпеки²¹.

²⁰ Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ: від 28.11.2002 р. № 998_142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_142 (дата звернення: 31.03.2020).

²¹ Political, Free Trade and Strategic Partnership Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Ukraine. ISBN 978-1-5286-2201-1, CP 312.

Для визначення обсягу винятків з міркувань безпеки варто розглядати дві статті як взаємодоповнюючі.

Параграфи (а) обох статей в поєднанні є ширшими, ніж параграф (а) статті XXI ГАТТ, оскільки стаття 407 передбачає не тільки можливість не надавати інформацію, але й перешкоджати розголошуванню (ймовірно, здійснене третіми сторонами).

Параграф (b) з пунктами (i), (ii), (iii) статті 135 доповнений параграфом (b) статті 407. «Господарська діяльність» зі статті 135 (b) (ii) трактується в параграфі (b) статті 407 з додаванням «досліджень, розробок чи виробництва, необхідних для оборонних цілей». Також 407 (b) накладає умови застосування заходів, якщо вони «не погіршують умови конкуренції щодо продукції, не призначеної для винятково військових цілей». Такі умови обмежують характер застосовуваних заходів параграфу, але сфера його залишається ширшим.

Параграф (c) та (b) (iv) статті 135 доповнені параграфом (c) статті 407. Останній пояснює значення «інших надзвичайних обставин в міжнародних відносинах» як таких, що є «серйозними внутрішніми порушеннями, що зачіпають підтримку правопорядку», «серйозної міжнародної напруги, що становить загрозу війни». Окрім цього, підтримання міжнародного миру та безпеки не обмежується зобов'язаннями за Статутом ООН, що розширює параграф.

В підсумку, текст взятих окремо статей містить не чіткі формулювання. Подібно до того, як їх містить стаття XXI ГАТТ. Однак, якщо аналізувати обидві статті разом як того вимагає їх назва, текст розширює сфери застосування параграфів та сформований так, щоб максимально (1) розмежувати «самосудні» параграфи від тих, які є об'єктивними («вона вважає» та «які стосуються» відповідно) та (2) деталізувати сфери поширення параграфів статті 135 параграфами кореспондуючої статті 407.

III. Ідентичні виняткам з міркувань безпеки, передбачених в ГАТТ

Всі угоди, віднесені до даного виду, або бланкетно посилаються на статтю ГАТТ або ж цілком включають в себе текст винятків.

1. Угода між Україною та Молдовою:

Ніщо в цій Угоді не перешкоджатиме вжиттю Сторонами будь-яких заходів відповідно до Статті XXI ГАТТ 1994 ²².

2. Угода між Україною та Швейцарією:

... Ця Угода не обмежуватиме право кожної з Договірних Сторін приймати будь-яку дію, виправдану на основах, викладених у Статті XXI ГАТТ ²³.

3. Угода між Україною та Чорногорією:

Для цілей цієї Угоди, Статті XX і XXI ГАТТ 1994 року та їхні тлумачні примітки вводяться до змісту і становлять частину цієї Угоди, з відповідними змінами ²⁴.

4. Угода між Україною та Канадою:

Ця Угода:

(a) не вимагає від будь-якої зі Сторін надання доступу або дозволу на доступ до інформації, якщо відповідна Сторона вважає, що розкриття такої інформації суперечить її принципам інтересам в сфері безпеки;

(b) не забороняє будь-якій зі Сторін вживати заходів, які ця Сторона вважає необхідними для захисту своїх принципів інтересів в сфері безпеки та які:

(i) стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та пристроями військового призначення, а також торгівлі ними та торгових операцій з іншими товарами, матеріалами, послугами та технологіями, що здійснюються безпосередньо або опосередковано з метою постачання для військової установи або для іншої установи, що забезпечує безпеку;

(ii) застосовуються під час війни або іншої надзвичайної ситуації у міжнародних відносинах; або

(iii) пов'язані з впровадженням національної політики або міжнародних угод про нерозповсюдження ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв; або

(c) не заважає будь-якій зі Сторін виконувати її зобов'язання, передбачені *Статутом Організації Об'єднаних Націй* для забезпечення міжнародного миру та безпеки ²⁵.

²² Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова: від 09.05.2005 р. № 498_073. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/498_073 (дата звернення: 31.03.2020).

²³ Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво: від 20.07.1995 р. № 756_696 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/756_696 (дата звернення: 09.07.2020).

²⁴ Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії: від 16.10.2012 р. № 892_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/892_008 (дата звернення: 31.03.2020).

²⁵ Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою: від 11.07.2016 р. № 124_052-16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/124_052-16 (дата звернення: 31.03.2020).

5. Угода між Україною та Парагваєм:

Положення цієї Угоди не обмежують право кожної Договірної Сторони вживати заходів щодо заборони або обмеження імпорту та експорту, якщо ці заходи однаково застосовуються до будь-якої третьої країни та спрямовані на:

а) захист національної безпеки; ...²⁶

...

6. Угода між Україною та Чилі:

Статті XX і XXI ГУТТ 1994 та тлумачення до них, а також параграфи (а), (b) і (c) Статті XIV ГУТТ або будь-яке еквівалентне положення наступної угоди повинно бути складовою і становити невід'ємну частину цієї Угоди. ...²⁷.

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони:

Ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися як таке, що перешкоджає вжиттю або застосуванню будь-якою Стороною заходів згідно зі Статтями XX та XXI ГАТТ 1994 та їх примітками щодо тлумачення, які включено до цієї Угоди і є її невід'ємною частиною²⁸.

8. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ:

Права й обов'язки Сторін стосовно винятків безпеки повинні регулюватися статтею XXI ГАТТ 1994, яка цим вводиться до змісту і є частиною цієї Угоди²⁹.

9. Договір про зону вільної торгівлі:

Щодо заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки, Сторони застосовують норми Статті XXI ГАТТ 1994³⁰.

Таким чином, поняття винятків з міркувань безпеки розкривається тільки через аналіз текстів статей винятків в угодах СОТ та інших двосторонніх та багатосторонніх торговельних угодах України з подальшим співставленням їх зі статтею XXI ГАТТ.

²⁶ Угода між Урядом України та Урядом Республіки Парагвай про торговельно-економічне співробітництво: від 12.02.2008 №600_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/600_003 (дата звернення: 31.03.2020).

²⁷ Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі: від 02.03.2000 р. №. 152_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/152_002 (дата звернення: 31.03.2020).

²⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: від 21.03.2014 р. №984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 31.03.2020).

²⁹ Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ: від 24.06.2010 р. №998_456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_456 (дата звернення: 31.03.2020).

³⁰ Договір про зону вільної торгівлі (укр/рос): від 18.10.2011 р. №997_n25: станом на 14.11.2012р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/997_n25 (дата звернення 31.03.2020).

Статті XXI ГАТТ, XIV-bis ГАТС та 73 ТРІПС містять винятки з міркувань безпеки, структура яких відрізняється від загальних винятків, оскільки стаття не містить шапо із обмеженнями щодо характеру застосовуваних заходів. Натомість, вона складається з *параграфів* та одного речення, яке замінює шапо з загальних винятків, але не виконує його функцію. Через це постає питання межі розсуду держави та юрисдикції ОВС СОТ над заходами, вчиненими державою з подальшим виправданням їх на підставі винятків з міркувань безпеки.

Винятки з міркувань безпеки в інших торговельних угодах України складаються з *параграфів* з переліком обставин за яких може застосовуватись певний захід та сфер, на які вони поширюватимуться. Деякі з них містять ще й *шапо*, як в статтях загальних винятків угод СОТ. Для належного дослідження поняття винятків кожної з угод, їх статті з винятками порівнюються зі статтею XXI ГАТТ.

З проаналізованих **62** двосторонніх та багатосторонніх торговельних угод України, укладених не в рамках СОТ, **29** містять винятки з міркувань безпеки. В ході порівняння статей угод зі статтею XXI ГАТТ, їх розділено на три групи – ті, які:

1. **вужчі** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ – в 8-ми угодах;
2. **ширші** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ – в 12 угодах;
3. **ідентичні** виняткам з міркувань безпеки, передбачених в ГАТТ – в 9 угодах.

Текст статей винятків кожної з цих угод складається з шапо й параграфів, подібно до того, як в статті XXI ГАТТ. Однак, обсяг шапо та параграфів різняться.

Оскільки, всі винятки з міркувань безпеки в торговельних угодах України можна співставити з ГАТТ (1) та немає практики врегулювання суперечок із застосуванням винятків інших угод СОТ (2) й тлумачення тих, що передбачені іншими торговельними угодами України (3), справедливо аналізувати винятки через призму їх тлумачення **творцями ГАТТ та Органом вирішення спорів**

COT. Перед цим варто зосередити увагу на тому, яке ж значення винятки з міркувань безпеки мають для прав людини.

1.2. Значення винятків з міркувань безпеки для прав людини

Винятки з міркувань безпеки в праві COT надають державі можливість застосовувати обмежувальні заходи, які за інших умов визнавалися б неправомірними. Серед мотивів накладення таких торговельних заходів можуть бути й ті, що стосуються захисту прав людини. Як влучно зазначив К.М. Васкес, «винятки з міркувань безпеки є «запобіжним клапаном» для злісних порушень прав людини»³¹.

Серед наявних у статті XXI ГАТТ параграфів, межа ролі більшості з них у захисті прав людини є доволі зрозумілою. Так, параграф (а) дозволяє державі не надавати певну інформацію. Вона, звісно, може стосуватись прав людини і бути корисною для їх захисту, та все ж даний параграф відіграє порівняно малу роль для досягнення цієї мети. Параграф (b)i) стосується ядерної зброї, небезпека якої корелюється з потребою захисту прав людини. Параграф (b)ii), подібно до попереднього, регулює можливість застосовувати заходів у сфері торгівлі зброєю та наближених до неї матеріалів. Одними з найважливіших є параграфи (b)iii) та (c) статті XXI ГАТТ.

Параграф (c) передбачає можливість відступу від зобов'язань за ГАТТ на підставі рішення Ради Безпеки ООН із застосуванням заходів, які визнані в її рішенні відповідно до Статуту ООН. Дана норма є однією з найбільш чітких серед параграфів винятків, оскільки державі, яка посилається на неї достатньо вказати на відповідне рішення Ради Безпеки ООН та продемонструвати, що застосовані заходи відповідають тим, які передбачались зобов'язаннями держави перед ООН. В історії ООН релевантними для права COT рішеннями є ті, що накладають торговельні санкції. Санкції ж можуть накладатись через злісне порушення прав людини в державі. Прикладами з історії їх накладення є Руанда,

³¹ Vazquez, C. M. (2003). Trade sanctions and human rights – past, present, and future. *Journal of International Economic Law*, 6(4), 797–839. <https://doi.org/10.1093/jiel/6.4.797>

Ірак, Югославія. Загалом, параграф (с) покликаний уникати конфлікту між правом ООН і правом СОТ, допомагаючи зберігати дії правомірними за обома. При цьому, очевидним є примат зобов'язань за ООН.

Параграф (b)iii) передбачає можливість держави здійснювати будь-які дії, «які вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки, ... що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах». Роль даного параграфу для захисту прав людини є найбільш розмитою і, мабуть, тому він може бути найбільш дієвим для права прав людини й найбільш контроверсійним для права СОТ. Що ж цей параграф передбачає? Щось близьке до того, що можливе завдяки параграфу (с), однак, із застосуванням менш складної процедури запровадження заходів. Так, держава А може відступити від зобов'язань перед державою Б, яка є порушником прав людини, якщо заходи були запроваджені (а) в період війни чи надвичайної обставини в міжнародних відносинах, (б) ситуація загрожувала суттєвим інтересам безпеки держави-члена.

При цьому, спрямованість таких заходів двояка. Вони покликані дозволяти:

- 1) державі самостійно захищати права своїх громадян через застосування обмежувальних заходів до інших держав (порушників прав людини);
- 2) іншим державам захищати права громадян від влади їхньої держави, застосовуючи обмежуючі заходи проти них.

В наукових колах даний параграф є предметом обговорення як той, що дозволяє одноосібні економічні санкції проти держав-порушників прав людини. Такої думки дотримується Р. Гудмен, вважаючи, що порушення прав людини в одній з держав впливає на суттєві інтереси безпеки іншої, а тому остання може вживати заходи на підставі статті XXI (b)iii) ³². Щодо іншої частини норми – наявності «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах», то видається слушною думка С. Джозеф, яка вважає, що «наявність злісних порушень прав

³² See generally Goodman, Ryan. (2001). Norms and National Security: The WTO as a Catalyst for Inquiry, *Chicago Journal of International Law*: Vol. 2: No. 1, Article 7.
<https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1121&context=cjil98>

людини такою державою як Бірма (М'янма) в поєднанні з крайнім несхваленням цих порушень з боку іншої держави, може розглядатися як така надзвичайна обставина»³³. С. Клівленд вважає, що всі особливо злісні порушення прав людини повинні розглядатись як «надзвичайна обставина в міжнародних відносинах», тим самим відкриваючи шлях до застосування параграфу (b)iii статті XXI ГАТТ³⁴.

Загалом, винятки з міркувань безпеки захищають права людини, оскільки є підставою відступу держави від торговельних зобов'язань через порушення перших чи з метою їх захисту.

1.3. Історія становлення концепту винятків з міркувань безпеки

В подальшому підрозділі роботи здійснюється аналіз підстав застосування та заходів, на які поширюються винятки з міркувань безпеки. Однак, перед цим, важливо дослідити *еволюцію підходів формулювання тексту статей винятків*, що сприятиме розумінню справжнього змісту винятків, який закладався їх творцями. На цьому й зосередимось у даному підрозділі.

Джерелом ідеї внесення винятків з міркувань безпеки до тексту ГАТТ є Пропозиція по розширенню торгівлі та зайнятості³⁵, представлена США на розгляд ООН в листопаді 1945 року. З Пропозиції розпочалась робота над створенням Статуту Міжнародної торгової організації (МТО), або Гаванської хартії, матеріали якої були використані для написання ГАТТ. Саме Гаванська хартія та ГАТТ стали першими підписаними багатосторонніми торговельними угодами, котрі містили винятки з міркувань безпеки.

Робота зі створення Статуту МТО сконцентрувалася під егідою Економічної і соціальної ради ООН (ЕКОСОР) та тривала кілька років, завершившись Конференцією з торгівлі та зайнятості в Гавані (21 листопада

³³ Joseph, S. (2011). Blame it on the WTO?: A human rights critique. *Oxford Scholarship Online*. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199565894.001.0001/acprof-9780199565894-chapter-5>

³⁴ Clevelandt, S. H. Norm Internalization and U.S. Economic Sanctions. *The Yale Journal of International Law*. <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1136&context=yjil>

³⁵ Department of State (USA). Proposal for Expansion of World Trade and Employment, Nov. 1945. <http://www.worldtradelaw.net/misc/ProposalsForExpansionOfWorldTradeAndEmployment.pdf.download>

1947-24 березня 1948)³⁶. Результатом Конференції став згаданий вище Заключний акт - Статут МТО, або Гаванська хартія, яку підписало 53 держави 24 березня 1948 року³⁷. Хартія повинна була вступити в силу після ратифікації більшістю держав, однак, США змінили свою позицію та відмовились від її підписання³⁸, що спричинило подальші відмови від ратифікації іншими підписантами. МТО так і не було створено.

Робота з написання ГАТТ почалась так само під егідою ЕКОСОП як частина підготовчих робіт зі створення Хартії, при цьому ГАТТ не була основною ціллю підготовчих робіт. Підписання ГАТТ 23-ма державами відбулось в ході розробки Хартії, 30 жовтня 1947 року в Женеві.

Оскільки ГАТТ та Гаванська хартія були тісно пов'язаними при їх розробці, потрібно проаналізувати підготовчі роботи обох документів, зосередившись на тексті саме винятків з міркувань безпеки. Окрім цього, відповідно до зміни тексту статті, а, що важливіше, зміни шапо, можна виділити наступні етапи становлення винятків з міркувань безпеки:

1. *Невідокремлена частина статті загальних винятків Статуту МТО без шапо (Лондон);*
2. *Невідокремлена частина статті загальних винятків МТО та ГАТТ з шапо (Нью-Йорк);*
3. *Дві окремі статті МТО без шапо (Женева);*
4. *Окрема частина статті загальних винятків ГАТТ без шапо (Женева);*
5. *Окрема стаття ГАТТ без шапо (Женева).*

1.2.1. Невідокремлена частина статті загальних винятків Статуту МТО без шапо (Лондон)

³⁶ The Havana Charter for an International Trade Organisation: an informal summary. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

³⁷ Final Act of the United Nations Conference on Trade and Employment Nov.1947-Mar. 1948: United Nations document E/Conf. 2/78. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

³⁸ The GATT years: from Havana to Marrakesh, WTO. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

Робота зі створення Статуту МТО (Гаванської хартії). Під час першої сесії ЕКОСОП Резолюцією від 18 лютого 1946 року було прийнято рішення про проведення Конференції з торгівлі та зайнятості. Одночасно ЕКОСОП створила Підготовчий комітет (Preparatory Committee) Конференції для написання проекту Гаванської хартії³⁹. За час своєї роботи, Підготовчий комітет збирався два рази: в Лондоні 15 жовтня-26 листопада 1946 року та в Женеві 10 квітня-30 жовтня 1947 року.

На своєму першому засіданні в Лондоні, Підготовчий комітет розглядав Пропозицію по розширенню торгівлі та зайнятості від США. В частині винятків з міркувань безпеки, текст Пропозиції містив секцію G «Загальні винятки» Глави III «Загальна комерційна політика». Важливим є те, що винятки, передбачені цією секцією стосувались можливості відступу від зобов'язань, передбачених не всім документом, а лише тих, що містились у вказаній Главі III. Поміж загальних винятків, винятки з міркувань безпеки були сформульовані наступним чином:

Зобов'язання, що містяться в цій Главі, не повинні тлумачитися як такі, що перешкоджають членам приймати або застосовувати заходи

...

8. на виконання зобов'язань щодо підтримання миру та безпеки; або

9. введених у виняткових обставинах, відповідно до Рекомендації Організації, сформульованої згідно критеріїв і процедур, які надалі будуть погоджені.⁴⁰

В ході аналізу Пропозиції на першій сесії Підготовчого комітету в Лондоні, винятки з міркувань безпеки, викладені в секції G, не були включені в основну частину Звіту першої сесії Підготовчого комітету Конференції з торгівлі та зайнятості при ООН та не коментувались. Однак, до Звіту було включено та змінено при обговоренні Пропоновану Хартію Міжнародної торгової організації, яку запропонували США у вересні 1946 році як подальшу розробку Пропозиції листопаду 1945 року.⁴¹

³⁹ Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 1st session held in London from 23 January to 18 February 1946. Resolutions and Decisions of the Economic and Social Council, Lake Success, N.Y. : UN, 1946, 174. <https://digitallibrary.un.org/record/3843513>

⁴⁰ Department of State (USA). Proposal for Expansion of World Trade and Employment, Nov. 1945. <http://www.worldtradelaw.net/misc/ProposalsForExpansionOfWorldTradeAndEmployment.pdf.download>

⁴¹ Report of the First session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/33. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/33.PDF>

Первинний текст Пропонованої Хартії містив статтю 32, яка передбачала винятки з міркувань безпеки. Винятки все ще стосувались виключно Глави IV «Загальна комерційна політика» (колишня Глава III):

Стаття 32. Загальні винятки з глави IV

Ніщо в Главі IV цієї Хартії не повинно тлумачитися таким чином, щоб перешкоджати приймати чи застосувати Членом заходи:

...

с. що стосуються розщеплюваних матеріалів;

d. що стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та знаряддям для ведення війни, а також такої торгівлі іншими товарами та матеріалами, яка ведеться з метою забезпечення військових утворень;

е. під час війни або інших надзвичайних ситуацій у міжнародних відносинах, що стосуються захисту суттєвих інтересів безпеки члена;

...

к. що вживається на виконання зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй з метою збереження чи відновлення міжнародного миру та безпеки; або. . .⁴²

Коментована версія Пропонованої Хартії у Звіті першої сесії Підготовчого комітету містила статтю 37, що замінила статтю 32 та стосувалась Глави V «Загальна комерційна політика» (колишня Глава IV). Текст статті 37 мав бути погоджений пізніше:

Секція Н. Загальні винятки

Стаття 37

Для розгляду та складання проекту на пізнішому етапі⁴³.

Підсумком першої сесії в Лондоні стало написання Підготовчим комітетом проекту Хартії та створення Редакційного комітету (Drafting Committee) для подальшої роботи над текстом.

1.2.2. Невідокремлена частина статті загальних винятків МТО та ГАТТ з шапо (Нью-Йорк)

Редакційний комітет зібрався в Нью-Йорку 20 січня-25 лютого 1947 року. Робота над Хартією, та статтею 37 в тому числі, продовжилась саме там. Паралельно, під час зустрічі Редакційного комітету, деякі з країн, що мали представництво в цьому комітеті та мали стати частиною Конференції з торгівлі та зайнятості, розпочали роботу над створенням Генеральної угоди з тарифів і

⁴² Suggested Charter for an International Trade Organization of the UN. Department of State, publ. 2508, Commercial policy series 03, Sept. 1946. <http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=misc/Suggested%20Charter.pdf>

⁴³ Report of the First session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/33. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/33.PDF>

торгівлі, проект якої був представлений 20 лютого 1947 року⁴⁴. На цьому моменті потрібно розділити формулювання тексту винятків в проекті Хартії та ГАТТ.

Паралельна робота з написання ГАТТ. Як проект ГАТТ, так і проект Хартії містились в Звіті Редакційного комітету від 5 березня 1947 року⁴⁵. Однак, до тексту статті 37 «Загальні винятки» Хартії було викладено коментарі щодо майбутнього тексту, які зводились до необхідності написання шапо (як додаткової умови правомірного застосування певного параграфу), яке поставило б певні рамки можливості застосування статті. Щодо параграфів статті, то суттєвих змін не відбулось. За підсумками сесії Редакційного комітету в Нью-Йорку, винятки з міркувань безпеки набули такого вигляду:

Секція Н. Загальні винятки

Стаття 37. Загальні винятки до Глави V

За умови, що такі заходи не повинні застосовуватися у спосіб, який би являв собою засіб свавільної чи невинуватої дискримінації між країнами, в яких переважають однакові умови або приховане обмеження міжнародної торгівлі, ніщо в Главі V не повинно тлумачитися таким чином, щоб перешкоджати введенню або застосуванню будь-яким членом заходів:

...

с. що стосуються розщеплюваних матеріалів

d. що стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та знаряддям для ведення війни, а також такої торгівлі іншими товарами та матеріалами, яка ведеться з метою забезпечення військових утворень;

e. під час війни або інших надзвичайних ситуацій у міжнародних відносинах, що стосуються захисту суттєвих інтересів безпеки члена;

k. що вживається на виконання зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй з метою збереження чи відновлення міжнародного миру та безпеки.⁴⁶

Як бачимо, нью-йоркський проект Хартії містив винятки з міркувань безпеки все ще без відокремлення від загальних винятків, але вже з наявністю шапо.

Текст винятків з міркувань безпеки в проекті ГАТТ міститься в статті XX «Загальні винятки» та є майже ідентичним з текстом статті 37. Навіть відсилає до неї в дужках при назві статті XX. Відмінностями від тексту Хартії є те, що

⁴⁴ Draft General Agreement on Tariffs and Trade. Drafting Committee of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/C.6/85/Rev.1. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90230155.pdf

⁴⁵ Report of the Drafting Committee of the Preparatory Committee of the United Nations Conference on Trade and Employment from 5 March 1947. WTO document E/PC/T/34. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/34.PDF>

⁴⁶ Report of the Drafting Committee of the Preparatory Committee of the United Nations Conference on Trade and Employment from 5 March 1947. WTO document E/PC/T/34. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/34.PDF>

стаття XX стосувалась всієї угоди ГАТТ, а не лише окремої глави, як це було в попередніх проектах Хартії (1), відсутні коментарі (2), слова «член» замінено на «сторона» (3) та в тексті шапо замість «Глави V» передбачено «Угоди». Щодо зміненої сфери застосування винятків до зобов'язань до всією угодою, то варто зазначити, що всі норми ГАТТ головним чином склалися із відповідних статей Глави V проекту Хартії, тому імплементація такої сфери застосування видається логічною⁴⁷.

1.2.3. Окрема стаття Статуту МТО без шапо (Женева)

Надалі, підготовчі роботи здійснювались до та під час Другої сесії Підготовчого комітету, яка відбувалась в Женеві з 10 квітня 1947 року по 30 жовтня 1947 року. Саме ця сесія стала однією з найбільш значущих в аспекті редагування тексту та завершилась підписанням ГАТТ 30 жовтня 1947 року (вступила в силу 1 січня 1948 року).

Як і до того, зміна тексту відбувалась через висунування делегаціями сторін відповідних пропозицій. Спрямування більшості таких пропозицій щодо тексту винятків з міркувань безпеки в Хартії було на поділі статті 37 на частини (або дві окремі статті) та застосування винятків, передбачених нею до всієї Хартії. Так, делегація США висунула ідею про виключення пунктів c, d, e, k з тексту статті 37, яка стосувалась виключно Глави V та створення нової статті, яка розміщувалась би на підходящому місці вкінці Хартії та стосувалась зобов'язань за всією Хартією. Шапо нової статті мало б виглядати наступним чином:

Ніщо в цій Хартії не повинно тлумачитись таким чином, щоб перешкоджати введенню або застосуванню будь-яким членом заходів:⁴⁸

А далі - текст параграфів c, d, e, k статті 37. Фактично, США наполягали на такій самій будові шапо, як в представленій ними в 1946 році та згаданій нами вище статті 32 Пропонованої Хартії, з різницею в кількості винятків, які підпадатимуть під додаткові умови. Варто зазначити, що сама конструкція

⁴⁷ Draft General Agreement on Tariffs and Trade. Drafting Committee of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/C.6/85/Rev.1. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90230155.pdf

⁴⁸ United States delegation. Second session of the Preparatory Committee. WTO document E/PC/T/W/23 from 6 May 1947. p. 5 <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/W23.PDF>

пропонованого США шапо суттєво розширює розсуд членів МТО, не згадаючи вже про зміну застосування винятків глави до всіх зобов'язань за Хартією.

В підсумку, ідея США була підтримана Підготовчим комітетом та внесена як поправка до проекту Хартії Звітом Другої сесії Підготовчого комітету від 22 серпня 1947 року (датований 10 листопада 1947 року). Відтак, стаття 37 нью-йоркського проекту Хартії була розділена на дві окремі статті: 43 (винятки до Глави IV) та 94 (винятки до всієї Хартії).⁴⁹ В рамках нашої роботи найважливішою є стаття 94, оскільки саме вона містила винятки з міркувань безпеки, якими ми знаємо їх зараз, коли ж стаття 43 передбачала те, що зараз прийнято вважати загальними винятками.

В даному звіті було сформовано текст винятків, який не змінився й досі, та вони все ж знаходились під назвою «Загальні винятки». Самого поняття винятків з міркувань безпеки поки не існувало, попри наявність норми, яка передбачала саме їх. Текст статті 94:

Стаття 94. Загальні винятки

Ніщо в цій Хартії не повинно тлумачитися

- а) як вимога до будь-якого члена надавати будь-яку інформацію, розголошення якої він вважає таким, що суперечить суттєвим інтересам його безпеки; або
- б) як перешкода будь-якому члену в здійсненні будь-яких дій, які він вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки,
 - i) що стосуються розщеплюваних матеріалів чи матеріалів, з яких вони виробляються;
 - ii) що стосуються торгівлі зброєю, боєприпасами та знаряддям для ведення війни, а також такої торгівлі іншими товарами та матеріалами, яка прямо чи опосередковано ведеться з метою забезпечення військових утворень;
 - iii) що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах; або
- с) як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-який дій на виконання своїх зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй з метою збереження міжнародного миру та безпеки.⁵⁰

1.2.4. Окрема частина статті загальних винятків ГАТТ без шапо (Женева)

⁴⁹ Report of the Second session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment from 22 August 1947 (dated 10 Sept. 1947). WTO document E/PC/T/186. <http://www.worldtradelaw.net/misc/1947%20Geneva%20Preparatory%20Conference%20Report.pdf.download>

⁵⁰ Report of the Second session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment from 22 August 1947 (dated 10 Sept. 1947). WTO document E/PC/T/186. p. 56 <http://www.worldtradelaw.net/misc/1947%20Geneva%20Preparatory%20Conference%20Report.pdf.download>

Відповідних змін зазнав і проект ГАТТ в редакції Женевського проекту від 30 серпня 1947 року. Тепер стаття XIX «Загальні винятки» відсилає до статей 43 та 94 Хартії (Женевська редакція) та колишньої статті XX нью-йоркського проекту ГАТТ. Нова стаття XIX містила в собі всі винятки Хартії, розділяючи їх на дві частини (відповідно до статті Хартії, з якої було взято текст). Текст частини 1 був ідентичний з текстом статті 94 Хартії.⁵¹

Матеріали усних обговорень містять інформацію, що в ході подальших переговорів під час Другої сесії, висловлювались багато пропозицій щодо поділу статті XIX:

1) стаття XIX «Загальні винятки» та стаття XIX (а) «Загальні винятки», сформовані з частини 2 та частини 1 статті XIX відповідно; надалі змінено позицію щодо назви стаття XIX «Винятки», стаття XIX (а) - «Винятки з зобов'язань членів» (делегація Франції);

2) змінити послідовність частин статті XIX без її поділу: частину I перетворити на частину II і навпаки (Велика Британія);

3) розділити статтю на дві: XIX «Загальні винятки» та XIX (а) «Винятки з міркувань безпеки» (США)⁵².

В підсумку, Велика Британія підтримала пропозицію США, а разом з нею решта делегацій.

1.2.5. Окрема стаття ГАТТ без шапо (Женева)

Однак, це не були остаточні зміни і в Заключному акті Другої сесії Підготовчого комітету, стаття XIX була змінена на статтю XX, а стаття XIX (а) - на статтю XXI. Зміст статті XXI не змінився. З часу Заключного акту Женевської сесії, стаття XXI залишається незмінною.⁵³

⁵¹ Draft General Agreement on Tariffs and Trade from 30 August 1947. Second session of the Preparatory Committee. WTO document E/PC/T/189. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/189.PDF>

⁵² Verbatim report. Eleventh meeting of the Tariff Agreement Committee, 5 September 1947. Second Session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/TAC/PV/11. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/TACPV-11.PDF>

⁵³ Final Act Adopted at the Conclusion of the Second Session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment from 30 August 1947. <http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=misc/Final%20Act.pdf>

Що стосується статті 94 Хартії, то під час Конференції з торгівлі та зайнятості в Гавані⁵⁴, її номер було змінено на 99 та розділено на дві частини: перша - схожа до винятків з міркувань безпеки, друга - демонструє вищість зобов'язань за Статутом ООН перед Хартією. Назва «винятки з міркувань безпеки» так і не з'явилась в Хартії. Оскільки, додаткові абзаци статті 99, які не містяться в статті XXI ГАТТ, так і не були імplementовані в Угоду, говорити про них детальніше не будемо.

Надалі текст статті XXI ГАТТ було внесено до статті XIV-bis ГАТС та статті 73 ТРПС, без суттєвих змін. А при створенні СОТ 1994 року, ГАТТ, ГАТС та ТРПС стали частиною Заключного акту, який утілює результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів разом з винятками з міркувань безпеки в усе ще тій самій Женевській редакції.⁵⁵

Отже, на час творення тексту винятків, делегації сторін з пересторогою ставились до їх формулювання. Ініціатива більшою мірою належала США, які прагнули зробити винятки такими, що максимально забезпечать розсуд держави, але й не ставитимуть під загрозу багатосторонній характер новоукладеної угоди.

Проаналізувавши етапи формування винятків з міркувань безпеки, можна побачити, що:

1. Винятки не змінювались з часу Женевської редакції ГАТТ.
2. Текст винятків пройшов шлях від невідокремленої частини статті загальних винятків без шапо, до окремої статті без шапо. При цьому, під час редакційних робіт в Нью-Йорку, творці ГАТТ прагнули звужити винятки, додавши до них шапо, яке пізніше залишилось тільки за загальними винятками. Тобто, шляхом тривалих переговорів було прийняте рішення не звужувати винятки з міркувань безпеки до тієї ж межі, яка застосовується до загальних винятків.

⁵⁴ Final Act and related documents. UN Conference on Trade and Employment, Havana 21 Nov.1947, 24 March 1948. E/Conf. 2/78. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

⁵⁵ Заключний акт, який утілює результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: від 15.04.1994р. № 981_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_002#Text (дата звернення: 21.04.2020).

3. Остаточний текст винятків максимально нагадує перший варіант винятків, запропонований США на початку підготовчих та редакційних робіт зі створення МТО й написання ГАТТ.

Найкраще істинні наміри членів Підготовчого комітету та ідею, яка закладена в концепт винятків з міркувань безпеки можна побачити зі слів делегата США при обговоренні на усних слуханнях запропонованої ними редакції винятків, які звучали так:

Ми багато роздумували над питанням винятку з міркувань безпеки, який, на наш погляд, слід включити до Хартії. Ми дійшли висновку, що існувала велика небезпека створення занадто широкого винятку, тому ми не можемо внести його в Хартію, просто кажучи: "...будь-яким членом заходів, що стосуються інтересів безпеки члена..", тому що це дозволило б все на світі. Саме тому ми вважали за потрібне створити проект норм, який подбає про справді суттєві безпекові інтереси, разом з тим, на скільки це можливо, обмежити винятки та прийняти цей захист для підтримки галузей за будь-яких можливих обставин. ... Тут повинна бути певна свобода прийняття заходів безпеки. Насправді це питання балансу. Ми мусили передбачити певні винятки. Ми не можемо зробити їх занадто жорсткими, оскільки не можемо заборонити заходи, необхідні виключно з міркувань безпеки. З іншого боку, ми не можемо зробити їх настільки широкими, щоб під виглядом безпеки країни вживали заходи, які насправді мають комерційну мету».

Голова Підготовчого комітету підтримав делегата США, додавши: «На захист тексту скажу, що ми повинні пам'ятати, що це текст Статуту МТО і коли ця Організація почне свою роботу, атмосфера всередині неї буде єдиною та ефективною гарантією від зловживань». ⁵⁶

Винятки були створені для того, щоб застосовуватись за обмеженого кола випадків, як-от війна чи надзвичайна ситуація в міжнародних відносинах. Проте, рішення, коли саме застосовувати ці винятки творці ГАТТ віднесли до розсуду держави-члена під наглядом інституцій тодішньої МТО.

Проміжні висновки до Розділу I

Таким чином, встановлено, що немає єдиного поняття винятків з міркувань безпеки. Визначити його можна лише через аналіз текстів статей винятків в торговельних угодах України в рамках СОТ та інших двосторонніх і

⁵⁶ United Nations Economic and Social Council.(1947). Second session of the preparatory committee of the United Nations Conference on Trade and Employment. Working party on technical articles. Record of work performed. E/PC/T/A/PV/33. pp. 20-21. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/APV-33.PDF>

багатосторонніх торговельних угодах України за межами СОТ. При цьому, всі вони схожі на винятки з міркувань безпеки статті XXI ГАТТ, XIV-bis ГАТС та 73 ТРІПС. Базуючись на цьому, для подальшого дослідження тлумачення винятків в усіх торговельних угодах України, їх доцільно порівняти зі статтею XXI ГАТТ. Аналіз тлумачення здійснено через дослідження історії написання ГАТТ та практику застосування статті в ГАТТ та ОВС СОТ. Серед трьох угод СОТ обрано ГАТТ, оскільки лише по ній наявна практика застосування у спорах.

Виявлено, що структура статей винятків з міркувань безпеки відрізняється від загальних винятків, оскільки стаття не містить шапо із обмеженнями щодо характеру застосовуваних заходів. Натомість, вона складається з *параграфів* та одного речення, яке замінює шапо з загальних винятків, але не виконує його функцію. Через це постає питання межі розсуду держави та юрисдикції Органу вирішення спорів СОТ над заходами, вчиненими державою з подальшим виправданням їх на підставі винятків з міркувань безпеки.

Винятки з міркувань безпеки в інших торговельних угодах України складаються з *параграфів* з переліком обставин за яких може застосовуватись певний захід та сфер, на які вони поширюватимуться. Деякі з них містять ще й *шапо*, як в статтях загальних винятків угод СОТ.

Досліджено, що з проаналізованих **62-х** двосторонніх та багатосторонніх торговельних угод України, укладених не в рамках СОТ, **29** містять винятки з міркувань безпеки. В ході порівняння статей угод зі статтею XXI ГАТТ, їх розділено на три групи – ті, які:

1. **вужчі** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ – в 8-ми угодах:
 - Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю від 28.07.1995 р. (чинна з 26.08.1998 р.);
 - Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю від 19.03.1999 р.;

- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю від 09.01.1995 р. (чинна з 04.06.1996 р.);
- Угода між урядом України та урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю від 07.10.1994 р. (чинна з 18.12.1996 р.);
- Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю від 09.12.1997 р.;
- Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю від 04.11.1995 р.;
- Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Республіки Корея від 30.11.1995 р. (чинна з 25.04.1997 р.);
- Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль від 17.04.2019 р.;

2. **ширші** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ – в 12 угодах:

- Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжирської Народно-Демократичної Республіки від 19.09.2008 р.;
- Торговельна угода між Урядом України та Урядом Гвінейської Республіки від 04.11.1994 р.;
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво від 22.12.2004 р. (чинна з 11.11.2005 р.);
- Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини від 31.03.1994 р. (чинна з 08.08.1995);
- Угода між Урядом України та Урядом Хашимітського Королівства Йорданія про торговельно-економічне співробітництво від 23.04.2002 р. (чинна з 05.05.2003 р.);
- Торговельна угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран від 19.06.2003 р.;
- Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною

від 04.11.1995 р.;

– Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю. Законодавство України від 02.10.1998 р.;

– Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю від 11.07.2002 р.;

– Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю від 29.12.1994 р. (чинна з 01.01.1996 р.);

– Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ від 28.11.2002 р.;

– Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії від 08.10.2020 р. (станом на 23.11. 2020 р. Угоду не опубліковано);

3. **ідентичні** виняткам з міркувань безпеки, передбачених в ГАТТ – в 9 угодах:

– Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова від 09.05.2005 р. (чинна з 19.05.2005);

– Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво від 20.07.1995 р. (чинна з 01.01.1997 р.);

– Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії від 16.10.2012 р.;

– Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою від 11.07.2016 р. (чинна з 14.03.2017 р.);

– Угода між Урядом України та Урядом Республіки Парагвай про торговельно-економічне співробітництво від 12.02.2008 (чинна з 30.09.2009 р.);

– Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі від 2.03.2000 р.;

– Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми

державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. (дві частини ратифіковано 16.09.2014 р.);

– Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ від 24.06.2010 р. (чинна з 07.12.2011 р.);

– Договір про зону вільної торгівлі від 18.10.2011 р. (чинний з 20.09.2012 р.).

Текст статей винятків кожної з цих угод складається з шапо й параграфів, подібно до того, як в статті XXI ГАТТ. Однак, обсяг шапо та параграфів різняться.

Оскільки, всі винятки з міркувань безпеки в торговельних угодах України можна співставити з ГАТТ (1) та немає практики врегулювання суперечок із застосуванням винятків інших угод СОТ (2) й тлумачення тих, що передбачені іншими торговельними угодами України (3), справедливо аналізувати винятки через призму їх тлумачення **творцями ГАТТ та Органом вирішення спорів СОТ.**

Встановлено, що винятки з міркувань безпеки захищають права людини, оскільки є підставою відступу держави від торговельних зобов'язань через порушення перших.

Аналіз історії включення статті винятків до Статуту МТО та ГАТТ показує, що на час творення тексту винятків, делегації сторін з пересторогою ставились до їх формулювання. Ініціатива більшою мірою належала США, які прагнули зробити винятки такими, що максимально забезпечать розсуд держави, але й не ставитимуть під загрозу багатостронній характер новоукладеної угоди.

Проаналізувавши етапи формування винятків з міркувань безпеки, можна побачити, що:

1. Винятки не змінювались з часу Женевської редакції ГАТТ.

2. Текст винятків пройшов шлях від невідокремленої частини статті загальних винятків без шапо, до окремої статті без шапо. При цьому, під час редакційних робіт в Нью-Йорку, творці ГАТТ прагнули звузити винятки, додавши до них шапо, яке пізніше залишилось тільки за загальними винятками. Тобто,

шляхом тривалих переговорів було прийняте рішення не звужувати винятки з міркувань безпеки до тієї ж межі, яка застосовується до загальних винятків.

3. Остаточний текст винятків максимально нагадує перший варіант винятків, запропонований США на початку підготовчих та редакційних робіт зі створення МТО й написання ГАТТ.

Тому, щодо наміру творців Статуту МТО та, що важливіше, ГАТТ, то вважається, що винятки були створені для того, аби застосовуватись за обмеженого кола випадків (як-от війна чи надзвичайна ситуація в міжнародних відносинах). Проте, рішення, коли саме застосовувати ці винятки творці ГАТТ віднесли до *розсуду держави-члена під наглядом інституцій СОТ*.

РОЗДІЛ II

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ В ТОРГОВЕЛЬНИХ СПОРАХ

2.1. Тлумачення та застосування винятків з міркувань безпеки за процедурою в рамках ГАТТ 1947 р. та Органом вирішення спорів Світової організації торгівлі

Як зазначалось нами раніше, винятки з міркувань безпеки отримали назву «скриньки Пандори» в праві СОТ. В даному підрозділі ми спробуємо з'ясувати чому так сталося, як розділились думки щодо природи статті та чи дійсно винятки можуть ставити під загрозу торгівлю в рамках СОТ. Для цього дослідимо як тлумачили винятки при вирішенні спорів за *процедурою в рамках ГАТТ* (до створення СОТ) і *Органом вирішення спорів СОТ* та думки експертів права СОТ.

Чому винятки - «скринька Пандори»? Небезпека в формулюванні статті та браку пояснень основних термінів, якими вона оперує.

Так, ГАТТ не надає визначення найбільш важливим формулюванням, як-от **«вона вважає необхідними»**, **«суттєві інтереси безпеки»** та **«надзвичайна обставина в міжнародних відносинах»**. Визначити обсяг поняття «надзвичайної обставини...» тільки з тексту статті XXI не легко. Так само й той факт, що держава-член СОТ може вжити будь-які дії для «захисту суттєвих інтересів своєї безпеки», які **«вона вважає необхідними»**, залишає відкритим питання про те, чи може ОВС СОТ розглядати спори, в яких держава-відповідач посилається на статтю XXI ГАТТ, XIV-bis ГАТС чи 73 ТРІПС⁵⁷. Іншими словами, чи не є винятки з міркувань безпеки, як їх називають науковці, «самосудними» («self-judging») і будь-які заходи, що можуть бути виправдані ними – залишеними на розгляді виключно держави-члени, що їх застосувала.

Роджер П. Альфорд групує передбачені винятками сфери застосування статті винятків з міркувань безпеки в п'ять широких категорій:

⁵⁷ Lindsay, P. (2003). The Ambiguity of Gatt Article XXI: Subtle Success or Rampant Failure? Duke Law Journal, 52(6), 1277–1313. JSTOR. <https://www.jstor.org/stable/1373171>

- 1) інформація про національну безпеку – параграф (a);
- 2) ядерні матеріали – параграф (b) i);
- 3) товари та послуги військового призначення – параграф (b) ii);
- 4) війна та міжнародні надзвичайні ситуації – параграф (b) iii);
- 5) зобов'язання держави-члена за Статутом ООН – параграф (c) ⁵⁸.

3-поміж них, найбільш суперечливою є категорія параграфу (b) iii). Вона передбачає, що угода не може тлумачитись «як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій, які **вона вважає** необхідними для захисту **суттєвих інтересів своєї безпеки**, ... що вживаються під час війни чи інших **надзвичайних обставин у міжнародних відносинах...**»⁵⁹.

«Хоча теоретично на будь-який підпункт статті XXI можна посилатися, державами-членами найчастіше використовувався лише параграф (b)»⁶⁰. Імовірно, що саме через свою контрверсійність. «Параграф (a) ніколи не застосовувався. Застосування параграфу (c) не оскаржувалось»⁶¹. Припускаємо через те, що він доволі чітко визначений завдяки необхідності посилання на рішення, прийняте відповідно до Статуту ООН Радою безпеки ООН. «Параграф (b) i) також ніколи не використовувався, тоді як (b) ii) використовувався лише один раз в спорі США – Випуск ліцензій на експорт (US – Issue of Export Licenses), – першій справі ГАТТ, що стосується винятків з міркувань безпеки»⁶².

Через обширність формулювання тексту винятків, договірні сторони ГАТТ та держави-члени СОТ переважно посилались на статтю **XXI (b) (iii)**, здебільшого намагаючись скористатися її суперечливими та неоднозначними формулюваннями. Як наслідок, дебати в групах експертів ГАТТ зосереджувались на «самосудному» характері статті XXI та відсутності

⁵⁸ Roger P. Alford. (2011). The Self-Judging WTO Security Exception *Utah L. Rev.* 3, (697–759)., https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1336&context=law_faculty_scholarship

⁵⁹ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947): від 30.10.1947р. №995_264: станом на 15.04.1994р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 31.03.2020).

⁶⁰ Yoo, J. Y., & Ahn, D. (2016). Security Exceptions in the WTO System: Bridge or Bottle-Neck for Trade and Security? *Journal of International Economic Law*, 19(2). <https://doi.org/10.1093/jiel/jgw049>

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

належного визначення поняття «**надзвичайна обставина у міжнародних відносинах**» для кожного конкретного випадку.

Тема «самосудності» статті через словесну конструкцію «**вона вважає**» на початку підпункту (b) домінувала в дискусіях, пов'язаних з винятками з міркувань безпеки як в ГАТТ, так і в СОТ. Саме це формулювання послужило підставою для держав-відповідачів стверджувати, що ні ГАТТ, ні СОТ не мають юрисдикції над спорами, в яких сторона посилається на статтю винятків⁶³.

Чому питання самосудності винятків з міркувань безпеки настільки значиме в праві СОТ?

Наявність безпекових винятків не є чимось непритаманним для міжнародних угод. Особливе значення вони мають для торговельних угод та повинні бути включеними в них. Інша справа, що закріплення за ними статусу самосудних створює великий ризик недобросовісного застосування винятків з міркувань безпеки, зловживання ними в комерційних цілях. Тобто, будь-які дії держави, що відступає від правил СОТ з посиланням на винятки, не можуть розглядатись як порушення в рамках процедури вирішення спорів СОТ. Тим самим, під загрозою опиняються навіть базові правила міжнародної торгівлі, як-от режим найбільшого сприяння, національний режим, скасування кількісних обмежень тощо.

Тлумачення в спорах ГАТТ 1947 р.

Попри суперечність статті XXI, за всю історію існування ГАТТ (а далі й СОТ) спорів, в якій сторона посилалась на неї, порівняно небагато. В більшості з них група експертів не скликалась, в кількох було написано звіт групи експертів, який так і не був прийнятий та виконаний. За часів ГАТТ винятки з міркувань безпеки так і не протлумачились.

I. США – Видача ліцензій на експорт (US – Issue of export licenses) (1949)

⁶³ Yoo, J. Y., & Ahn, D. (2016). Security Exceptions in the WTO System: Bridge or Bottle-Neck for Trade and Security? *Journal of International Economic Law*, 19(2). <https://doi.org/10.1093/jiel/jgw049>

Перший випадок посилання на статтю **XXI (b) ii** – категорія товарів військового призначення. Є Звіт по справі⁶⁴. У 1949 р. Чехословаччина скаржилася на те, що адміністрація США щодо контролю над ліцензуванням експорту здійснює дискримінацію між країнами призначення, всупереч статтям I та XIII ГАТТ. Для експорту зі США до Чехословаччини виробникам потрібно було отримати спеціальні ліцензії, однак, використовуючи пропоновану систему ліцензування виробники отримували відмови. По суті, дії були спрямовані на блокування експорту до Чехословаччини через політичні мотиви.

Делегат США послався на статтю XXI як підставу правомірності оскаржуваних заходів. В підсумку, скарга Чехословаччини була відхилена шляхом поіменного голосування 17 – за, проти – 1, 3 утрималися. Однією державою, яка підтримала скаргу була сама ж Чехословаччина.

Цікаво те, що при голосуванні проти скарги, представник Великої Британії сказав, що «оскільки питання *чітко стосується статті XXI*, дії Сполучених Штатів здаються такими, що мають бути виправданими, оскільки **кожна держава повинна бути останнім суддею (last resort) з питань власної безпеки**. Він зазначив, що «договірні сторони повинні бути обережними, щоб не робити кроків, які можуть підірвати ГАТТ»⁶⁵. А сам характер питання, «здавалося, наводить на думку, що його слід детально вивчити *обом зацікавленим урядам*, і що інтереси жодної зі сторін не будуть задоволені загальним рішенням, винесеним Договірними сторонами»⁶⁶.

II. *США – Тимчасове припинення зобов'язань між США та Чехословаччиною (US – Termination of obligations between the US and Czechoslovakia) (1951)*

США повідомили Договірні сторони про свій намір розпочати «двосторонній бойкот» зобов'язань за ГАТТ між Чехословаччиною та США. Представник США у своєму зверненні наголошував на тому, що таке рішення є

⁶⁴ GATT disputes invoking Security Exceptions. Oxford Academic. <https://academic-oup-com.eres.qnl.qa/view-large/37588814>

⁶⁵ Summary record of the Twenty-second meeting of the Contracting Parties. CP.3/SR22 - II/28. <http://www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/usexportrestrictions.pdf.download>

⁶⁶ Ibid.

корисним для обох сторін, «зважаючи стан їхніх відносин з урядом Чехословаччини та неможливість реалізації торговельних зобов'язань, які вони брали на себе за доволі інших обставин»⁶⁷. Додаючи, що «такі їх дії в жодному разі не можуть створити прецедент для ситуацій з наявністю розбіжностей в ставленні інших договірних сторін до політичних чи будь-яких інших питань, нерелевантних до положень ГАТТ»⁶⁸.

«Стан стосунків», про які йшла мова, були очевидно політичними (Чехословаччина того часу була сателітом СРСР).

Чехословаччина заявила про порушення статті XIX ГАТТ, а такі дії назвала «односторонніми» та вимагала США скасувати свої наміри⁶⁹. Звіт був прийнятий в жовтні 1951 р. на користь США.

У Звіті про відкликання Сполученими Штатами тарифної концесії відповідно до статті XIX ГАТТ немає інформації про застосування статті XXI ГАТТ. Однак, веб-сайт Oxford Academic посилається на документ в базі даних COT CP.5/5-II/36 (його немає на сайті офіційної бази даних COT) та каже, що США застосували статтю **XXI (b) iii**).⁷⁰

З аргументації заходу, наведеної у Звіті, чітко видно його політичне підґрунтя.

III. *Перу – Заборона імпорту з Чехословаччини (Peru – Prohibition of Czechoslovakian import) (1954)*

Інформації про даний спір серед бази документів COT практично немає (можливо, документи по справі перебувають на стадії створення електронної копії для бази).

В комунікації уряду Чехословаччини від 4 жовтня 1954 року повідомляється про те, що 11 березня 1953 року Перу заборонило імпорт товарів

⁶⁷ The United States (GATT) Delegation to the Secretary of State. 394.31/9–2651. Geneva, September 26, 1951. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v01/d598>

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Report on the Withdrawal by the United States of a Tariff Concession under Article XIX of the General Agreement on Tariffs and Trade October, 1951. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/50furhat.pdf

⁷⁰ GATT disputes invoking Security Exceptions. Oxford Academic. <https://academic-oup-com.eres.qnl.qa/view-large/37588814>

з Чехословаччини. В комунікації Чехословаччина надає текст указу Президента Перу, яким заборонявся імпорту та який містить причини такої заборони:

Беручи до уваги те, що комерційна співпраця між Перу, з одного боку, країнами Східної Європи та Китайською Народною Республікою, з іншого, є абсолютно несприятливою для нашої країни з огляду на той факт, що вона призводить до збільшення перуанського імпорту виробленої в зазначених державах продукції, а жодна з них не купує перуанські товари взамін;

Беручи до уваги те, що ціни на продукти, вироблені в цих країнах, не можна розглядати як нормальні з **урахуванням різних факторів, що стосуються їх участі у виробництві та зовнішній торгівлі;**

Беручи до уваги те, що імпорту деяких із цих продуктів шкідливо конкурує з національними галузями промисловості Перу....⁷¹

Як бачимо з виділеного тексту, тут так само наявне політичне питання та відкрито заявлено про нього. Подібно до попереднього спору, інформації щодо застосування статті XXI ГАТТ в документах з бази СОТ немає, але веб-сайт Oxford Academic говорить, що Перу посилалось на статтю **XXI (b) iii**)⁷².

Перу скасувало заборону аж 1 серпня 1967 року⁷³.

IV. *Бойкот Ганою португальських товарів (Ghana's boycott of Portuguese goods) (1961)*

В 1961 році твердження про те, що визначати суттєві інтереси свої безпеки належить до дискреції виключно держави-члена, яка застосовує винятки, стало аргументом у спорі між Ганою та Португалією.

Гана розпочала бойкот португальських товарів через ситуацію в Анголі (боротьба за незалежність від Португалії), яку вважала «загрозою для миру й безпеки Африканського континенту... А будь-які дії, які, здійснюючи тиск на уряд Португалії, можуть призвести до зменшення цієї небезпеки, такими, що виправдані суттєвими інтересами безпеки Гани»⁷⁴.

⁷¹ Peru's prohibition on import from Czechoslovakia. Communication from the Czechoslovak Government from October 4th, 1954. L/235. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L999/235.PDF>

⁷² GATT disputes invoking Security Exceptions. Oxford Academic. <https://academic-oup-com.eres.qnl.qa/view-large/37588814>

⁷³ Peruvian import restrictions. Modification from August 1st 1967. L/2844. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90800095.pdf

⁷⁴ Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf at 600, See SR.19/12, p. 196 as quoted in Analytical index.

Також, з посиланням на першу справу Чехословаччини в 1949 році, Гана нагадала, що «**кожна держава повинна бути останнім суддею (last resort) з питань власної безпеки**»⁷⁵.

Попри те, що в підсумку, Гана так і **не посилалась на статтю XXI**, ми розглянули даний спір для демонстрації бачення обсягів винятків договірними сторонами ГАТТ. Ставлення до держави як єдиного судді виняткам, розпочате США в справі проти Чехословаччини знайшло своє продовження в цьому та подальших спорах ГАТТ.

V. Бойкот Об'єднаної Арабської Республіки проти Ізраїлю (United Arab Republic boycott against Israel) (1970)

В 1970 р. Об'єднана Арабська Республіка (об'єднана держава Сирійської Республіки та Республіки Єгипет) відстоювала правомірність бойкоту проти Ізраїлю (загалом та проти окремих компаній, які підтримували ділові стосунки з Ізраїлем). Питання вирішувалось під час засідань Робочої групи з прийняття Об'єднаної Арабської Республіки та 26-ї сесії Договірних сторін.

Для доведення необхідності бойкоту Об'єднана Арабська Республіка посилалась на потребу в **захисті національної безпеки**, оскільки, зважаючи на багатолітній конфлікт між двома державами, ведення торгівлі з Ізраїлем сприятиме фінансуванню ворога. Кілька представників договірних сторін зазначили, що бойкот має політичну, а не економічну природу⁷⁶.

VI. Швецька система квот окремих видів взуття (a Swedish import quota system for footwear) (1975) - notification

В листопаді 1975 року Швеція повідомила договірних сторін СОТ про намір запровадити систему квот на імпорт шкіряного взуття, взуття з пластику та гумових чобіт. Представник Швеції пояснив, що причини цих заходів полягають «у постійній тенденції до зниження шведського взуттєвого виробництва Зменшення вітчизняного виробництва стало **загрозою для**

⁷⁵ Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf at 600, See SR.19/12, p. 196 as quoted in Analytical index.

⁷⁶ Report by the working party on accession of the United Arab Republic, February 25th 1970. L/3362. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90830154.pdf

планування економічної оборони Швеції в надзвичайних ситуаціях, яка є невід'ємною частиною її політики національної безпеки. Дана політика вимагала підтримки мінімальних внутрішніх виробничих потужностей у стратегічно важливих галузях»⁷⁷.

Багато представників договірних сторін висловили сумніви щодо того, чи може взуття входити в національну безпеку, вважаючи, що Швеція такими діями виходить за межі статті XXI. В підсумку, Швеція скасувала квоти й стаття XXI так і не застосувалась. Однак, дана справа є яскравим прикладом того, як держави можуть інтерпретувати поняття національної безпеки й, відповідно, розширювати сферу застосування винятків з міркувань безпеки.

VII. *ЄС, Австралія, Канада – Торговельні обмеження щодо Аргентини з некомерційних причин (EC, Australia, Canada – Trade restrictions affecting Argentina applied for non-economic reasons) (1982)*⁷⁸

В квітні 1982 року держави ЄЕС, Австралія та Канада заборонили імпорту товарів з Аргентини. Причиною цього стала неоголошена війна між Аргентиною та Великою Британією за панування на Фолклендських (Мальвінських) островах – Фолклендська (Мальвінська) війна.

Всі держави-відповідачі заявили, що дані заходи відповідають інтересам їхньої національної безпеки та повинні вважатись правомірними на підставі статті XXI та з урахуванням позиції Ради безпеки ООН в її Резолюції №502.

В ході обговорень перед Загальною радою ГАТТ, представник ЄЕС наголосив на вже давно відомому правилу зі справи США-Чехословаччина: **«кожна держава повинна бути останнім суддею (last resort) з питань власної безпеки»**, а далі заявив, що «ЄЕС та її держави-члени вжили певних заходів на основі своїх **невід'ємних прав**, відображенням яких є стаття XXI Генеральної угоди. Реалізація цих прав являла собою загальний виняток, який **не вимагає ані**

⁷⁷ Minutes of meeting of the Council. Held in the Palais des Nations, Geneva, on 31 October 1975 at p. 8. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/C/M109.PDF>

⁷⁸ Trade measures affecting Argentina applied for non-economic reasons. Draft Decision. C/W/402 November 2nd 1982. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/C/W402.PDF>

повідомлення, ні обґрунтування, ні схвалення - дана процедура закріплена тридцятьма п'ятьма роками функціонування ГАТТ»⁷⁹.

Представник Канади заявив, що «суверенні дії Канади слід розглядати як політичну відповідь на політичне питання ... Канада переконана, що ситуація, котра спровокувала застосування заходів, повинна бути вирішена на користь держав-відповідачів в іншому місці, оскільки **ГАТТ не має ні компетентності, ані обов'язку вирішувати політичне питання**, порушене в справі»⁸⁰.

Представник Австралії заявив, що «застосовані заходи відповідають положенням статті **XXI (c)**, яка не вимагає повідомлення чи обґрунтування». Надалі сторони все ж посилались на статтю **XXI (b)iii**)⁸¹.

Представник Сполучених Штатів заявив те саме, що й представник ЄЕС, що «Генеральна угода залишає за кожною договірною стороною рішення щодо того, що вона вважає необхідним для захисту інтересів національної безпеки. Договірні сторони не мають права ставити під сумнів це рішення»⁸².

Представник Аргентини зазначив, що він намагався подати на розгляд ГАТТ лише торгові аспекти цієї справи і заявив, що «при застосуванні статті XXI для обґрунтування обмежувальних заходів, сторона повинна викласти аргументацію національної безпеки»⁸³. Він наголосив, що «не існує жодних торговельних обмежень, які можна було б застосовувати без повідомлення, обговорення та обґрунтування»⁸⁴.

Найбільшим досягненням цього спору став розгляд запиту Аргентини про тлумачення статті XXI ГАТТ, в результаті якого прийнято Міністерську

⁷⁹ Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ GATT disputes invoking Security Exceptions. Oxford Academic. <https://academic-oup-com.eres.qnl.qa/view-large/37588814>

⁸² Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf

⁸³ Ibid, also Minutes of meeting of General Council Held in the Centre William Rappard on 29-30 June 1982. C/M/159. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90440048.pdf

⁸⁴ Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf, also Minutes of meeting of General Council Held in the Centre William Rappard on 29-30 June 1982. C/M/159. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90440048.pdf

декларацію від 29 листопада 1982 року та Рішення, що стосується статті XXI ГАТТ від 30 листопада 1982 року.

Пункт 7 (iii) Декларації передбачає, що «... договірні сторони зобов'язуються, індивідуально та спільно: ... утримуватися від накладення заходів з **причин неекономічного характеру**, які не відповідають ГАТТ та обмежують торгівлю»⁸⁵. Тобто, дане рішення мало поставити край лінії аргументації **відсутності юрисдикції ГАТТ у справі через її політичний характер**.

В Рішенні договірні сторони дійшли висновку, що при застосуванні статті XXI ГАТТ:

- 1) договірні сторони повинні бути максимально (to the fullest extent possible) **проінформовані** про торговельні заходи, що вживають;
- 2) усі договірні сторони, на яких поширюються такі заходи, в **повній мірі** зберігають свої права за Генеральною угодою;
- 3) Рада може отримувати подальші запити з розгляду цього питання⁸⁶.

Дані документи – перші офіційні тлумачення статті XXI в рамках ГАТТ. Однак, варто зазначити, що ясності щодо понять якими оперує стаття ними не додалось.

VIII. *США – Імпорт цукру з Нікарагуа (US – Imports of sugar from Nicaragua) (1983)*

В комунікації від 11 травня 1983 року Нікарагуа звернулась за консультацією до США з приводу скорочення квоти на імпорт цукру, виділеної ними для Нікарагуа. В даному спорі США не звертались до статті XXI. Попри це, він є цікавим для дослідження через посилання Нікарагуа на Міністерську декларацію від 1982 року, в якій частково тлумачились винятки.

⁸⁵ Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf, also Ministerial Declaration of November 29th 1982. L/5424. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L5599/5424.PDF>

⁸⁶ Decision concerning Article XXI of the GATT Agreement of November 30th 1982. L/5426. https://www.wto.org/gatt_docs/english/SULPDF/91000212.pdf

У своїй позиції Нікарагуа використала текст Декларації навіть не дочекавшись застосування статті XXI США та наголосила, що «торговельні заходи не можуть вживатись для вирішення неекономічних проблем»⁸⁷.

На що США відповіли, що вони «не застосовують жодні з винятків» хоча «дії США вчинені не з питань торговельної політики, а в межах об'ємнішого спору, який виходить за межі юрисдикції ГАТТ»⁸⁸. Це демонструє вплив Декларації на лінію аргументації США в подальших спорах. «Політична причина застосування заходу» більше не була їхнім найсильнішим аргументом.

IX. США – Торговельні заходи щодо Нікарагуа (US – Trade measures affecting Nicaragua) (1985)

Наступний спір між Нікарагуа та США стосувався накладення імпортного та експортного ембарго США. Причиною цього, серед іншого, було те, що уряд Нікарагуа був представлений Сандиністським фронтом національного визволення – прокомуністичною лівою партією Нікарагуа. Вони отримували активну підтримку з боку СРСР та Куби.

Це перший спір, в якому застосування статті XXI ГАТТ досліджувалось групою експертів та по якому є Звіт групи (написаний, але не прийнятий). Через те, що Звіт так і не був прийнятий, він має обмежену юридичну силу, але допомагає зрозуміти позицію однієї з провідних договірних сторін ГАТТ щодо винятків після прийняття Міністерської декларації від 29 листопада 1982 року.

Нікарагуа заявила про порушення статті XI ГАТТ. На що США ще до створення групи експертів відповіли, що вжиті заходи були необхідними для захисту інтересів національної безпеки, посилаючись на статтю **XXI (b)iii**⁸⁹. США звично заявили, що дана стаття передбачає, що **«кожна держава повинна бути останнім суддею (last resort) з питань власної безпеки»**⁹⁰. Через це група

⁸⁷ US – Import of sugar from Nicaragua. Report of the Panel adopted on 13 March 1984. L/5607 - 31S/67 at p.4. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/83sugar.pdf

⁸⁸ Ibid. at p.4.

⁸⁹ United States – Trade measures affecting Nicaragua. Report by the Panel from October 13th 1986. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L6199/6053.PDF>

⁹⁰ Ibid.

експертів не може розглядати правомірність та аргументацію застосування статті XXI (b)iii).

В підсумку, США все ж погодились на створення групи експертів, але виключно за умови, що група не зможе аналізувати чи приймати рішення щодо обґрунтованості мотивів застосування статті XXI.

Позиція США врахувалась при написанні кола повноважень (terms of reference) групи, які вона набувала щодо цього окремого спору. Двосторонньо погоджені повноваження групи експертів оголосили 12 березня 1986 року та зводились до того, що вона:

1. **Не може розглядати правомірність та аргументацію застосування статті XXI (b)iii) США;**
2. Може встановити, наскільки перевага надана Нікарагуа за ГАТТ, була анульована чи їй було заподіяно шкоди; та зробити такі висновки, які допоможуть договірним сторонам визначити подальші дії з цього питання⁹¹.

Через обмеження кола повноважень, група експертів так і не дала відповіді на питання «самосудності» статті XXI. Важливо розуміти, що причина цьому виключно в «terms of reference» і аж ніяк не в «jurisdiction» загалом. Група експертів в жодному разі не висловлювалась, що питання винятків в кожному спорі знаходиться за межами юрисдикції ГАТТ.

Підсумок застосування статті в даному спорі залишився на етапі: «група експертів визнає США такими, що ані не дотримались своїх зобов'язань за ГАТТ, ані не порушили їх»⁹².

Окремо слід відзначити кілька унікальних аргументів Нікарагуа у справі. Вона заявила, що:

1. Стаття XXI повинна тлумачитись «беручи до уваги загальні принципи міжнародного права та з урахуванням практики Міжнародного суду ООН і

⁹¹ United States – Trade measures affecting Nicaragua. Report by the Panel from October 13th 1986. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L6199/6053.PDF>

⁹² Ibid.

резолуцій ООН»⁹³. Група експертів не прокоментувала даний аргумент обширно, тільки послалась на «terms of reference», які обмежувались аналізом «у світлі відповідних статей ГАТТ»⁹⁴.

2. Стаття XXI є «аналогом **права на самозахист** у міжнародному праві»⁹⁵.

Останні аргументи Нікарагуа вилаються доволі цікавими та на той час – революційними для ГАТТ.

X. ЄЕС – Торговельні заходи, застосовані ЄС проти Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (EEC – Trade measures taken by the EC against the Socialist Federal Republic of Yugoslavia) (1992)

В листопаді 1991 року ЄЕС поінформувало договірні сторони ГАТТ про рішення ввести торговельні обмеження проти Югославії «на тій підставі, що ситуація, яка склалася в Югославії, більше не дозволяє продовжувати преференційний режим для цієї держави»⁹⁶. ЄЕС застосували статтю XXI параграфи **(b)iii)** та **(c)**.

На що Югославія відповіла, що заходи застосовуються «виключно з політичних мотивів», а стаття XXI не може застосовуватись, оскільки «немає рішення чи резолюції відповідного органу ООН щодо введення економічних санкцій проти Югославії на основі міркувань, втілених у Статуті ООН»⁹⁷.

Була створена група експертів, однак спір не був вирішений через розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія та невизнання договірними сторонами правонаступництва в ГАТТ за Федеративною Республікою Югославія.

Даний спір вкотре підтверджує неможливість посилання на політичні мотиви. Зачіпається також питання органу ООН, який приймає рішення, на яке посилатиметься держава-член СОТ при застосуванні параграфу (c) статті XXI.

⁹³ United States – Trade measures affecting Nicaragua. Report by the Panel from October 13th 1986. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L6199/6053.PDF>

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf

⁹⁷ EEC-Trade measures taken for non-economic reasons. Recourse to Art. XXIII:2 by Yugoslavia. DS27/2 February 10th 1992 at p.1. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91600334.pdf

Тлумачення Органом вирішення спорів СОТ

XI. США – Хелмс-Бартон (*US – Helms Burton*), або США – Акт про кубинську свободу та демократичну солідарність (*US – The Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act*) (DS-38)

Перший спір із застосуванням винятків з міркувань безпеки під егідою наступниці ГАТТ – СОТ. Причиною спору став Хелмс-Бартон акт (Акт про кубинську свободу та демократичну солідарність), яким США наклала (1) торговельні санкції на продукцію кубинського походження та іншого походження, відсоток доданої вартості яких був кубинським (первинне ембарго)⁹⁸, (2) заборону щодо торгівлі конфіскованим кубинською владою майном американських громадян під санкцією заборони в'їзду до США (вторинне ембарго)⁹⁹.

3 травня 1996 року ЄС звернулись за консультацією до США з цього приводу. Орган вирішення спорів створив групу експертів 20 листопада 1996 року, а вже 21 квітня 1997 року група припинила свою роботу на вимогу ЄС¹⁰⁰. Посилались на прагнення мирного вирішення спору, яке так і не відбулось. Багато фахівців схильні думати, що ЄС відкликав спір, аби група експертів не висловлювалась з приводу винятків з міркувань безпеки, на які посилались США. Це вкотре підкреслює контроверсійність статті XXI ГАТТ.

Науковці про самосудність винятків

Схоже до того як поділились держави в баченні тлумачення винятків (звісно ж, залежно від того чи відповідачі вони у справі, чи скаржники), наукові кола теж розділені на прихильників концепції «самосудності» винятків та її противників.

Противники «самосудності» статті

⁹⁸ Mavroidis, P. C. Trade in Goods. Chapter 5.3. Oxford Public International Law. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199657483.001.0001/law-9780199657483-chapter-5>

⁹⁹ Bhala, R. National security and international trade law: What the GATT says, and what the United States does. U. Pa. J. Int'l Econ. L at p. 284. <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1827&context=jil>

¹⁰⁰ United States — The Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act. DS38. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds38_e.htm

Противниками концепції самосудності, поміж інших, є Д. Аканде та С. Вільямс. Аргументуючи свою позицію, науковці виділяють два питання, котрі потрібно дослідити при аналізі ступеню самосудності винятків:

1. Юрисдикція (jurisdiction) – можливість розгляду спору, в якому використовується виняток, групою експертів СОТ.
2. Можливість захисту в судовому порядку (justiciability) – повноваження групи експертів вирішувати справу по суті та аналізувати «суттєві інтереси національної безпеки» держави й схожі проблемні поняття статті.

1. *Юрисдикція*. Науковці доводять, що група експертів має юрисдикцію розглядати спір (на протипагу позицій держав-учасниць в спорах), оскільки відповідно до статті 6 Домовленості про правила та процедури врегулювання спорів СОТ (Домовленість), члени мають право на створення групи експертів, якщо спір не може бути вирішений консультацією. Група експертів не може бути створена лише тоді, коли Орган з вирішення спорів (ОВС) шляхом консенсусу прийняв рішення не створювати її. Однак, таке рішення є практично неможливим, оскільки всі члени СОТ (включаючи члена-скаржника) є сторонами Домовленості. Тому для цього член-скаржник повинен погодитися з рішенням не створювати групу експертів¹⁰¹.

Окрім того, що існує право на створення групи експертів, більше не можна виключити розгляд питання національної безпеки з кола повноважень (terms of reference) групи експертів (як це було зроблено у спорі між США та Нікарагуа) за відсутності взаємної згоди сторін. Стаття 7 Домовленості передбачає стандартне коло повноважень. Відповідно до цього положення, група експертів повинна розглянути питання, передане ОВС, з урахуванням відповідних положень угод, на які посилаються сторони, та зробити такі висновки, які могли б допомогти ОВС. Отже, група уповноважена вивчати всі

¹⁰¹ Akande, D., Williams, S. (2003). International adjudication on national security issues: What role for the WTO. *Virginia Journal of International Law*, 43(2). https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20&handle=hein.journals/vajint43&id=375&men_tab=srchresults

положення відповідної угоди, включаючи винятки з міркувань безпеки. На саму Домовленість не поширюється жоден виняток з міркувань безпеки. З цього випливає, що немає прямої законодавчої бази, яка дозволяла б члену утримуватися від використання системи вирішення спору СОТ¹⁰².

Це дозволяє зробити висновок про те, що як тільки група експертів створена, вона має юрисдикцію розглядати скаргу та всі юридичні питання, які з неї випливають, навіть коли одна зі сторін спору посилається на статтю XXI. В принципі, будь-яка справа, що входить до сфери дії угод СОТ, не виключається з юрисдикції групи, доки це питання є необхідним або корисним для вирішення порушеного порушеного стороною-скаржником питання¹⁰³.

2. Можливість захисту в судовому порядку (justiciability)

Аканде та Вільямс наголошують, що уповноваженість групи експертів СОТ тлумачити та застосовувати винятки з міркувань безпеки, ще не означає їхнє право приймати рішення щодо того чи справді наявна загроза інтересам національної безпеки члена й вказувати, які необхідні заходи захисту можуть бути виправданими статтею винятків. Автори допускають, що ці питання залишаються за рішенням держави, яка вживає заходів¹⁰⁴.

Прихильники «самосудності»

Адам Сміт у своїй праці «Розгляд природи та причин багатства народів» виправдовував обмеження вільної торгівлі тільки на підставі національної оборони (national defence)¹⁰⁵. Єдиним суддею правомірності такого застосування він вважав державу. Ми не знаємо чи розмірковування Сміта на тему вплинули певним чином на погляди сучасників, але доктрина самосудності винятків з міркувань безпеки однозначно має своїх прихильників серед експертів права СОТ. Зокрема, варто виділити Ража Бхала та Роджера Альфорда.

¹⁰² Akande, D., Williams, S. (2003). International adjudication on national security issues: What role for the WTO. *Virginia Journal of International Law*, 43(2). https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals%20%20%20%20%20%20%20%20%20&handle=hein.journals/vajint43&id=375&men_tab=srchresults

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations More Information* (10th ed.) 3v. London: Printed by A. Strahan, 1802. <https://heinonline.org/HOL/Index?index=beal/iyntcswn&collection=beal>

Обоє науковців вважають, що питання національної безпеки, а тому й винятки з міркувань безпеки повинні перебувати під виключною юрисдикцією держави, яка посилається на них¹⁰⁶.

Роджер Альфорд називає винятки з міркувань безпеки «малодослідженою козирною картою права СОТ» – *винятками з усіх правил, які можна застосовувати на власний розсуд держави-члена*¹⁰⁷. Саме це він вважає суттю винятку: «самосудна норма, на яку держава-член може застосувати всякий раз, коли «вона вважає» захід «необхідним для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки»¹⁰⁸. Альфорд підтримує слова «скептичного делегата з Аргентини», який у 1982 році під час застосування винятку з міркувань безпеки Європейським Союзом в справі про Фолклендську війну, назвав виняток «неймовірною захисною нормою», що дозволяє будь-якій країні вживати заходів безпеки, не вимагаючи «чийогось схвалення»¹⁰⁹.

Раж Бхала називає ГАТТ «конституцією СОТ» і зазначає, що «навіть у конституції міжнародного торговельного права, право міжнародної торгівлі *підпорядковане національній безпеці*»¹¹⁰. Тобто, він ставить національну безпеку члена вище її міжнародних торговельних зобов'язань.

При обґрунтуванні своєї позиції обоє науковців кажуть, що:

1) текст винятків не залишає місця для оцінки правомірності застосування статті третьою стороною (вже згадані формулювання «вона вважає», «суттєві інтереси своєї безпеки»);

2) самосудність статті відповідає загальним принципам міжнародного права;

¹⁰⁶ Bhala, Raj. National security and international trade law: What the GATT says, and what the United States does. U. Pa. J. Int'l Econ. L at 267-270. <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1827&context=jil> та Roger P. Alford. (2011). The Self-Judging WTO Security Exception (Utah L. Rev. 3). Utah L. Rev. 3, at 703. https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1336&context=law_faculty_scholarship

¹⁰⁷ Roger P. Alford. (2011). The Self-Judging WTO Security Exception (Utah L. Rev. 3). Utah L. Rev. 3, at 698. https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1336&context=law_faculty_scholarship

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Bhala, Raj. National security and international trade law: What the GATT says, and what the United States does. U. Pa. J. Int'l Econ. L at 317. <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1827&context=jil>

3) питання, які піднімаються в статті XXI є «політичними питаннями», а тому є поза юрисдикцією СОТ як торговельної організації;

4) немає доступних юридичних засобів, які міг би використовувати Орган з вирішення спорів СОТ при вирішенні того, що входить у суттєві інтереси безпеки держави-члена, чи дійсно вони під загрозою та як їх захищати в такому випадку.

При аналізі підходів до тлумачення винятків з міркувань безпеки не можна не загадати про *тлумачення з урахуванням загальних принципів міжнародного права*.

При виникненні в групі експертів чи Апеляційного органу СОТ потреби в інтерпретації статті XXI, через відсутність формальних вказівок, вони, швидше за все, покладатимуться на статтю 3.2 Домовленості про правила та процедури врегулювання спорів СОТ. Стаття передбачає, що угоди СОТ слід тлумачити «у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права»¹¹¹.

Апеляційний орган СОТ не встановив формального процесу тлумачення угод СОТ, але, як правило, він покладался на правила тлумачення договорів, передбачені статтями 31-33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (Віденська конвенція) для з'ясування значення певних положень угод СОТ¹¹².

Брендон Дж. Мурілл зазначає, що «у минулих спорах інтерпретаційний підхід Апеляційного органу включав різні фактори, зокрема, три особливо важливі для тлумачення статті XXI:

(1) «звичайне значення, яке слід надавати умовам [угод СОТ] в їх контексті та у світлі [їх] цілі й мети» - метод, який також використовує відповідні канони тлумачення договору (наприклад, принцип, згідно з яким той, хто тлумачить, повинен зважати на всі умови договору);

¹¹¹ Домовленість про правила та процедури вирішення спорів: від 15.04.1994 р. №981_019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/981_019 (дата звернення: 31.03.2020).

¹¹² Віденська конвенція про право міжнародних договорів: від 23.05.1969 р. №995_118: станом на 14.04.1986р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_118 (дата звернення: 28.09.2020 р.).

(2) подальша практика членів СОТ щодо застосування угод СОТ, що встановлюють консенсус між членами СОТ в питанні тлумачення угод; та

(3) відповідні норми міжнародного права, що не суперечать угодам (наприклад, концепція «добросовісності» Віденської конвенції)»¹¹³.

Апеляційний орган іноді доповнював результат, отриманий від цих методів, звертаючись до історії написання статті XXI¹¹⁴.

В підсумку, стаття XXI все ще «скринька Пандори», яку одні вважають «самосудною», інші – такою, що входить до юрисдикції Органу вирішення спорів СОТ. Окремо варто відзначити те, що США як ініціатори включення винятків в текст ГАТТ ще на етапі її написання не відступають від свого твердого переконання у «самосудності» статті. Решту держав-членів з обережністю ставляться до заяв про брак юрисдикції, та все ж тенденція в прагненні залишити за собою найбільшу міру розсуду помітна (звісно ж, не тоді, коли держава виступає скаржником у спорі).

Практика вирішення спорів є порівняно небагатою, а при її аналізі не можна знайти відповіді на те, чи дійсно держава-член є **останнім суддею** (last resort) з **питань власної безпеки** (аргумент №1 всіх скаржників з часів першого спору і донедавна).

Все ж, аналізуючи вирішення спорів за процедурою ГАТТ та Органом вирішення спорів СОТ, можна побачити еволюцію аргументації застосування статті XXI довірними сторонами: (1) від відкритих заяв про брак юрисдикції через політичний характер причин їх застосування, (2) через аргументацію браку юрисдикції виключно на підставі тексту статті, (3) до винесення рішення по суті Органом вирішення спорів СОТ у справі DS-512, яку дослідимо в наступному підрозділі.

2.2. Застосування винятків з міркувань безпеки у торговельному спорі Росія-Заходи, що стосуються транзитного руху (DS-512)

¹¹³ Brandon J. M. (2018). The “National Security Exception” and the World Trade Organization. <https://fas.org/sgp/crs/row/LSB10223.pdf>

¹¹⁴ Ibid.

«Скринька Пандори» відкрилась справою Росія-Заходи, що стосуються транзитного руху (DS-512), ініційованою Україною проти Росії через блокування транзиту товарів через Росію до третіх держав. На основі проаналізованих в попередньому підрозділі спорів із застосуванням статті XXI ГАТТ, можемо сказати, що даний спір – перший за всю історію існування СОТ, в якому питання щодо запровадження обмежувальних торговельних заходів з мотивів національної безпеки було розглянуте по суті.

14 вересня 2016 року Україна звернулась із запитом про проведення консультацій з Росією. 9 лютого 2017 року – із запитом про створення групи експертів. 5 квітня 2019 року Звіт групи експертів надіслали державам-членам (прийнятий 26 квітня 2019 року)¹¹⁵.

Предметом спору стали заборона та обмеження транзитного автомобільного та залізничного руху з України через Росію до Казахстану, Киргизької Республіки та, побіжно, Монголії, Таджикистану, Туркменістану й Узбекистану. Україна оскаржувала дані заходи з посилання на статтю V (свобода транзиту), статтю X (публікація та застосування правил торгівлі) та відповідними зобов'язаннями за Протоколом про приєднання Росії до СОТ (п. 7.2)¹¹⁶.

Попри те, що суперечність застосованих заходів була очевидною, основним питанням, яке стояло перед групою експертів було не просто знаходження порушення в діях Росії, а застосування нею статті XXI ГАТТ як підстави для визнання їх правомірними.

Росія стверджувала, що застосовані нею заходи вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки та послалась на статтю XXI (b)iii) . Причиною таких заходів є надзвичайна обставина в міжнародних відносинах, яка з 2014 року наявна в Україні та загрожує суттєвим інтересам безпеки Росії. Вона далі заявила, що Орган вирішення спорів не має юрисдикції вирішувати

¹¹⁵ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds512_e.htm

¹¹⁶ Ibid.

правомірність застосовуваних заходів через посилання на «самосудну» статтю XXI¹¹⁷.

В цілях нашого дослідження, найважливішими **загальними** питаннями, які постали перед групою експертів є: (1) питання юрисдикції над правомірністю застосування статті XXI, (2) підхід до тлумачення статті XXI (b)iii), (3) критерії, які застосовуються при аналізі правомірності вжитих із застосуванням статті XXI заходів.

Найважливішим **точковим** питанням спору було: чи ситуація на сході України є «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах»?

Загальні питання

1. *Чи група експертів має юрисдикцію розглядати застосування статті XXI (b) iii) ГАТТ. Так, оскільки:*

- «володіє **невід’ємною юрисдикцією** (inherent jurisdiction), яка впливає з реалізації нею судової функції», а «одним із аспектів цієї невід’ємної юрисдикції є повноваження визначати всі питання, що виникають у зв'язку з здійсненням її власної матеріальної юрисдикції»¹¹⁸;

- у Домовленості СОТ про правила і процедури вирішення спорів «не передбачено будь-які спеціальні чи додаткові процедури для розгляду спорів, в яких сторона посилається на статтю винятків з міркувань безпеки... тому застосування статті XXI входить в коло повноважень (terms of reference) групи експертів»¹¹⁹. Іншими словами, група експертів вважає статтю XXI **не «самосудною»?** може розглядати дані спори як будь-які інші в рамках СОТ.

2. *Підхід до тлумачення статті XXI (b)iii):* у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права (стаття 3.2 Домовленості).

¹¹⁷ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R at p. 24. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

¹¹⁸ Ibid. at p. 38

¹¹⁹ Ibid.

Група експертів встановила, що статтю XXI ГАТТ «потрібно тлумачити у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права»¹²⁰. Нормативним актом, який такі правила містить група назвала Віденську конвенцію про право міжнародних договорів (Конвенція) та посилалась на її статті 31, 32, які містять ключове поняття «**добросовісності**» та тлумачення відповідно до «**звичайного значення слів**».

З урахуванням мови Конвенції, група експертів дійшла висновку, що:

- слово «**або**» між параграфами, дозволяє державі-члену посилатись на один з параграфів;

- «**надзвичайна обставина в міжнародних відносинах**» означає, загалом, ситуацію (1) збройного конфлікту, (2) прихованого збройного конфлікту, (3) посиленої напруги чи кризи, (4) загальної нестабільності, що охоплює або оточує державу¹²¹;

- формулювання параграфу (b) «**вона вважає**» не кваліфікує наявність обставин, передбачених пунктом iii); скоріше, для того, щоб застосований захід був правомірним, він повинен відповідати одному з пунктів параграфу¹²². Тобто, група експертів вважає, що аналіз потрібно починати «з низу»: від параграфу (без урахування «вона вважає», бо обставини там є об'єктивними) до шапо («вона вважає» потрібно розглядати для тлумачення «необхідними» або ж «необхідними» і «суттєвих інтересів своєї безпеки»);

- в шапо параграфу (b), поняття «необхідними» самостійно тлумачиться державою-членом на підставі формулювання «вона вважає».

3. Критерії, які застосовуються при аналізі правомірності вжитих із застосуванням статті XXI заходів:

На основі аналізу застосованого групою експертів підходу в спорі, аналіз статті XXI (b) здійснюється за **двоскладовим тестом**:

¹²⁰ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R at p. 39. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

¹²¹ Ibid. at p. 42.

¹²² Ibid. at p. 43.

1. Чи застосовувані заходи передбачені відповідним пунктом параграфу (b) (обставини є об'єктивними, а не самостійно оцінені державою-членом). Група експертів володіє доволі високим ступенем перегляду даних обставин.

2. Чи дійсно вони застосовувались для захисту суттєвих інтересів безпеки держави-члена. Ступінь, до якого група експертів може оцінювати захід є невисоким та обмежується доведенням «добросовісності» тлумачення та застосування норми державою-членом. Обов'язок держави-члени тлумачити статтю XXI (b)iii) **добросовісно** передбачає розгляд групою експертів:

а) чи є будь-які докази для припущення, що визначення державою-членом суттєвих інтересів своєї безпеки здійснено недобросовісно та

б) чи оскаржувані заходи не були «неправдоподібними» як заходи для захисту суттєвих інтересів безпеки¹²³:

- чи є такі заходи настільки *віддаленими* від надзвичайної обставини в міжнародних відносинах чи

- *не пов'язані* з нею, що неправдоподібно видається вжиття таких заходів для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки¹²⁴.

Щодо пункту а) другої складової тесту, то варто окремо зупинитись на понятті «**суттєвих інтересів національної безпеки**». За визначенням групи експертів ними є ті, що стосуються важливих функцій держави, тобто (а) захисту її території та населення від зовнішніх загроз, (б) підтримки внутрішнього законодавчого поля і публічного порядку¹²⁵. Група експертів залишила за державою-членом визначення того, що є суттєвими інтересами її безпеки в конкретній ситуації¹²⁶. При цьому, надану свободу одноосібно визначати суттєві інтереси безпеки група експертів обмежила добросовісністю тлумачення статті XXI(b)iii)¹²⁷.

¹²³ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R at p. 56-57.

https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid. at p. 56, para 7.130.

¹²⁶ Ibid. at p. 56, para 7.131.

¹²⁷ Ibid. at p. 56, para 7.132.

Точкове питання

Чи ситуація на сході України є «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах»

З урахуванням визначення «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах», яке сформулювала група експертів, вона дійшла до висновку, що **так**, тому що опис обставин, на які посилалась Росія задовільняє поняття. Так, «(а) проміжок часу, протягом якого ситуація виникла і продовжує існувати відповідає часу існування оспорюваних заходів, (б) ситуація стосується України, (в) вона різними шляхами впливає на безпеку кордону Росії з Україною, (г) внаслідок неї, інші країни ввели санкції проти Росії, та (г) ситуація, про яку йдеться, є загальновідомою, а також (д) до грудня 2016 року ситуація в Україні описувалась Генеральною асамблеєю ООН як така, що включає збройний конфлікт»¹²⁸.

Важливим є те, що група експертів наголосила, що «для визначення існування надзвичайної обставини, на яку посилається Росія, не потрібно визначати **хто несе міжнародну відповідальність** за неї... так само групі експертів **не потрібно кваліфікувати** ситуацію між Росією та Україною за міжнародним правом загалом»¹²⁹.

З першого погляду, СОТ ніби вийшла за межі повноважень, коли при виборі понять «війна» чи «надзвичайна обставина в міжнародних відносинах» обрала друге. Та це не так, оскільки група експертів аналізувала доводи сторін й базувала своє рішення на їх аргументації. Росія відстоювала позицію надзвичайної обставини, а Україна, хоч і не погоджувалась з російським описом обставин, але не могла будувати свою позицію через посилення на «війну» просто тому, що в цьому окремому спорі така лінія зіграла б на користь Росії.

В підсумку, Росія отримала перемогу. Група експертів підсумувала, що:

¹²⁸ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R at p. 53-54. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

¹²⁹ Ibid. at p. 54.

«і. станом на 2014 рік, у відносинах Росії з Україною існувала ситуація, яка становить надзвичайну обставину у міжнародних відносинах;

іі. кожен із розглянутих заходів був вжитий під час цієї надзвичайної обставини у міжнародних відносинах;

ііі. Росія виконала умови, передбачені статтею XXI (b) ГАТТ 1994; та

іv. Росія виконала вимоги щодо посилання на статтю XXI (b)ііі) стосовно заходів, про які йдеться, а тому ці заходи охоплюються статтею XXI (b)ііі) ГАТТ 1994»¹³⁰.

Попри формальну поразку України у спорі DS-512, вона отримала інші перемоги завдяки аргументації групи експертів:

- Визнання ситуації на сході «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах» (наголошуємо, що СОТ не брала на себе відповідальність кваліфікувати ситуацію за міжнародним правом загалом). Це дає Україні можливість відступати від торговельних зобов'язань на підставі статті XXI. Тепер саме Україна має всі підстави за необхідності застосовувати дану статтю собі на користь. Враховуючи це, Міжвідомча робоча група при Мінекономрозвитку рекомендувала утриматися від апеляційного оскарження у справі про обмеження Росією транзиту з України¹³¹.

- Завдяки визнанню юрисдикції групи експертів над статтею XXI, Україна разом з іншими державами-членами отримала можливість оскаржувати застосування обмежувальних заходів, які з великою ймовірністю могли б визнаватись правомірними з допомогою статті XXI. Серед них, запровадження США імпорних мит на сталь. Як зазначають Анжела Махінова та Вікторія Микуляк, «навіть, якщо США будуть посилалися на питання національної

¹³⁰ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R at p. 104. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

¹³¹ Міжвідомча робоча група при Мінекономрозвитку рекомендувала утриматися від апеляційного оскарження у справі про обмеження Росією транзиту з України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhvidomcha-robocha-grupa-pri-minekonomrozvitku-rekomenduvala-utrimatisya-vid-apelyacijnogo-oskarzhennya-u-spravi-pro-obmezhenya-rosiyeyu-tranzitu-z-ukrayini> (дата звернення: 31.09.2020).

безпеки, група експертів зможе розглядати спір. ... зважаючи на тлумачення «суттєвих інтересів з міркувань безпеки» (хоча й наданих у дуже специфічному спорі і дуже коротко), є шанс, що наведені США пояснення для виправдання своїх імпорتنих мит буде складно обґрунтувати через посилання на ст. XXI ГАТТ».¹³²

Щодо значення спору загалом, то його важко переоцінити. Професор Чао Венг називає рішення у спорі DS-512 знаковим через кількість справ, які можуть з'явитись як його наслідок та важливість розглянутих там питань¹³³. Схоже до того як А.Махінова та В.Микуляк, американські експерти вже почали активно обговорювати можливість схожих рішень у справах про тарифи на алюміній та сталь проти США¹³⁴. Обговорюють і вплив тлумачення статті ГАТТ на положення інших торговельних угод СОТ¹³⁵. Найшвидше звіт групи експертів у спорі DS-512 вплинув на спір Саудівська Аравія – Заходи, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності (DS-567). В ньому Саудівська Аравія вперше в історії СОТ послалась на статтю 73 ТРІПС як виправдання обмежувальних заходів. Аргументація спору не розглядається в даній роботі, оскільки він перебуває на стадії апеляції¹³⁶.

Отож, даний спір України проти Росії – перший за всю історію існування СОТ, в якому питання щодо запровадження обмежувальних торговельних заходів з мотивів національної безпеки було розглянуте по суті. Його предметом стали заборона та обмеження транзитного автомобільного та залізничного руху з України до третіх держав. Для аргументації правомірності застосування заходів, Росія посилалась на статтю XXI (b)iii) та відстоювала її «самосудність».

¹³² Махінова А., Микуляк В. Світ за доби протекціонізму або останні тенденції на міжнародній торговій арені. *Разумков центр. Sayenko Kharenko*. <https://sk.ua/uk/publications-uk/світ-за-доби-протекціонізму-або-остан/> (дата доступу 31.09.2020).

¹³³ Wang, Chao. Invocation of National Security Exceptions under GATT Article XXI: Jurisdiction to Review and Standard of Review. *Oxford University Press*. <https://academic.oup.com/chinesejil/article/18/3/695/5637077>

¹³⁴ See Reinsch, W.A., Caporal J. The WTO's First Ruling on National Security: What Does It Mean for the United States? *Center for strategic and international studies*. <https://www.csis.org/analysis/wtos-first-ruling-national-security-what-does-it-mean-united-states>

¹³⁵ Woods, Michael, LaFortune, Gordon. WTO Panel Sets Threshold Test for the National Security Exception. <http://www.slaw.ca/2020/02/25/wto-panel-sets-threshold-test-for-the-national-security-exception/>

¹³⁶ WTO | dispute settlement - DS567: Saudi Arabia - Measures concerning the Protection of Intellectual Property Rights. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds567_e.htm

Важливими для цілей даної наукової роботи є розгляд таких питань, на яких група експертів зосередила свою увагу:

(1) питання юрисдикції над правомірністю застосування статті XXI: вона не є «самосудною» через те, що (а) група експертів володіє «невід'ємною юрисдикцією, яка впливає із реалізації нею судової функції», (б) у Домовленості СОТ про правила і процедури вирішення спорів «не передбачено будь-які спеціальні чи додаткові процедури для розгляду спорів, в яких сторона посилається на статтю винятків з міркувань безпеки... тому застосування статті XXI входить в коло повноважень (terms of reference) групи експертів»;

(2) підхід до тлумачення статті XXI (b)iii): у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права (за Віденською конвенцією про право міжнародних договорів) з урахування «добросовісності»;

(3) критерії, які застосовуються при аналізі правомірності вжитих із застосуванням статті XXI заходів: група експертів встановила двоскладовий тест для перевірки правомірності застосування винятків.

Група експертів визнала ситуацію на сході України «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах» для цілей даного спору, на що Україна може посилатись в подальших спорах СОТ.

Проміжні висновки до Розділу II

В даному розділі роботи з'ясовано, що статтю XXI ГАТТ називають «скринькою Пандори» через питання наявності юрисдикції в ОВС СОТ над спорами, в яких сторона посилається на винятки. Одні експерти права СОТ вважають її «самосудною», інші – такою, що входить до юрисдикції ОВС. Варто відзначити те, що США як ініціатори включення винятків в текст ГАТТ ще на етапі її написання не відступають від свого твердого переконання у «самосудності» статті. В кожному спорі, де задіяна стаття XXI ГАТТ, вони стають на бік сторони, що посилається на неї. Решту ж держав-членів з обережністю ставляться до заяв про брак юрисдикції, та все ж тенденція в прагненні залишити за собою найбільшу міру розсуду помітна.

Практику вирішення спорів охарактеризовано як порівняно небагату, при аналізі якої не можна знайти відповіді на те, чи дійсно держава-член є **останнім суддею з питань власної безпеки**. Визначено, що саме такий аргумент є основним серед всіх скажників з часів першого спору і донедавна.

Все ж, в ході аналізу практики вирішення спорів за процедурою ГАТТ та Органом вирішення спорів СОТ, встановлено еволюцію аргументації застосування статті XXI договірними сторонами: (1) від відкритих заяв про брак юрисдикції через політичний характер причин їх застосування, (2) через аргументацію браку юрисдикції виключно на підставі тексту статті, (3) до винесення рішення по суті Органом вирішення спорів СОТ у справі DS-512.

«Скринька Пандори» відкрилась у спорі Росія – Заходи, що стосуються транзитного руху. Даний спір України проти Росії – перший за всю історію існування СОТ, в якому питання щодо запровадження обмежувальних торговельних заходів з мотивів національної безпеки було розглянуте по суті, було визнано юрисдикцію ОВС над спорами такого типу.

Предметом спору стали заборона та обмеження транзитного автомобільного та залізничного руху з України до третіх держав. Для аргументації правомірності застосування заходів, Росія посилалась на статтю XXI (b)iii) та відстоювала її «самосудність».

Проаналізувавши текст Рішення, було виявлено наступні правові проблеми, які є важливими для даного наукового дослідження:

(1) *Питання юрисдикції над правомірністю застосування статті XXI.* Ми погоджуємось з позицією групи експертів, яка встановила, що стаття не є «самосудною» через те, що (а) група експертів володіє «невід’ємною юрисдикцією, яка впливає із реалізації нею судової функції», (б) у Домовленості СОТ про правила і процедури вирішення спорів «не передбачено будь-які спеціальні чи додаткові процедури для розгляду спорів, в яких сторона посилається на статтю винятків з міркувань безпеки... тому застосування статті XXI входить в коло повноважень (terms of reference) групи експертів»;

(2) *Підхід до тлумачення статті XXI (b)iii*. Визнано підхід у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права (за Віденською конвенцією про право міжнародних договорів) з урахування «добросовісності».

(3) *Критерії, які застосовуються при аналізі правомірності вжитих із застосуванням статті XXI заходів*. Група експертів встановила двоскладовий тест для перевірки правомірності застосування винятків.

Двоскладовий тест полягає у встановленні:

1. Чи застосовувані заходи передбачені відповідним пунктом параграфу (b) (обставини є об'єктивними, а не самостійно оцінені державою-членом). Група експертів володіє доволі високим ступенем перегляду даних обставин.

2. Чи дійсно вони застосовувались для захисту суттєвих інтересів безпеки держави-члена. Ступінь, до якого група експертів може оцінювати захід є невисоким та обмежується доведенням «добросовісності» тлумачення та застосування норми державою-членом. Обов'язок держави-члени тлумачити статтю XXI (b)iii) **добросовісно** передбачає розгляд групою експертів:

а) чи є будь-які докази для припущення, що визначення державою-членом суттєвих інтересів своєї безпеки здійснено недобросовісно та

б) чи оскаржувані заходи не були «неправдоподібними» як заходи для захисту суттєвих інтересів безпеки¹³⁷:

- чи є такі заходи настільки *віддаленими* від надзвичайної обставини в міжнародних відносинах чи

- *не пов'язані* з нею, що неправдоподібно видається вжиття таких заходів для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки.

Щодо пункту а) другої складової тесту, то важливу роль тут відіграє поняття «**суттєвих інтересів національної безпеки**». За визначенням групи експертів ними є ті, що стосуються важливих функцій держави, тобто (а) захисту

¹³⁷ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R See at p. 56-57, paras. 7.132-7.135, 7.138-7.139. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

її території та населення від зовнішніх загроз, (б) підтримки внутрішнього законодавчого поля і публічного порядку. Група експертів залишила за державою-членом визначення того, що є суттєвими інтересами її безпеки в конкретній ситуації.

(4) *Чи ситуація на сході України є «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах».* Група експертів визначила, що для цілей даного спору, ситуація на сході України є «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах».

Ми погоджуємось із зазначеними висновками групи експертів, оскільки:

1. Було внесено чіткість щодо юрисдикції ОВС та тлумачення статті винятків, що, на нашу думку, зменшує ймовірність зловживань з боку держав-членів.

2. Вважаємо, що двоскладовий тест добре збалансовує повноваження держави-члена та інституцій СОТ. Різниця в ступені доказування між його двома елементами дозволила СОТ мати безспірний вплив на рішення про можливість застосування винятків, але й не дозволила їй втручатись в безпекові питання держави-члена.

3. Попри контрверсійність визнання ситуації на сході України «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах», вважаємо такий висновок доцільним, тому що (1) група експертів не бралась за класифікацію ситуації за міжнародним правом загалом і даний висновок стосується лише цього конкретного спору, на чому й наголошувалось, (2) група експертів приймала своє рішення відповідно до аргументації сторін, а Україна не могла доводити наявність війни (як іншу частину параграфу (b)iii)), оскільки це допомогло б аргументації опоненту при доведенні першого елемента двоскладового тесту. Окрім цього, завдяки такому визнанню, Україна може посилатись на наявність «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» в подальших спорах СОТ.

РОЗДІЛ III

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО МОЖЛИВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ВИНЯТКІВ З МІРКУВАНЬ БЕЗПЕКИ УКРАЇНОЮ

3.1. Доцільність відступу від зобов'язань за торговельними угодами на підставі винятків з міркувань безпеки

Спiр DS-512 пiдтвердив, що посилання на винятки з мiркувань безпеки як пiдставу визнання застосування заходу правомiрним, повинне аргументуватись державою-членом. В даному роздiлi наукової роботи ми проаналiзуємо (1) *по яких з торговельних угод України аргументація відступу на пiдставі винятків з мiркувань безпеки є недоцiльною, (2) за якими угодами та (3) в який спосiб України потрібно аргументувати відступ від зобов'язань, вчинений пiд час вiйни на сходi держави.*

Для України ступiнь аргументації у спорi вiдрiзнятиметься в залежностi вiд угоди, умови якої порушено. Як було проаналiзовано в пунктi 1.1. «Поняття винятків з мiркувань безпеки» даної роботи, Україна є стороною торговельних угод в межах СОТ, рiгiональних торговельних угод та двостороннiх. В пiдроздiлi 2.2. роботи проаналiзовано висновки, досягнутi ОВС СОТ у спорi DS-512, щодо наявностi в Україні «надзвичайної обставини в мiжнародних вiдносинах». З iх урахуванням, торговельнi угоди України доцiльно подiлити ще й за критерiєм наявностi даної обставини в перелiку параграфiв статтi винятків з мiркувань безпеки. Для зручностi збережемо подiл пiдвидiв з пiдроздiлу 1.1. роботи.

I. Торговельнi угоди, винятки з мiркувань безпеки яких мiстять поняття «надзвичайної обставини в мiжнародних вiдносинах»

- 1) Угоди СОТ (аналiзованi ГАТТ, ГАТС та ТРПС);
- 2) Окремi двостороннi та багатостороннi угоди, якi мiстять винятки з мiркувань безпеки ширшi нiж передбаченi в ГАТТ;
- 3) Двостороннi та багатостороннi угоди, якi мiстять винятки з мiркувань безпеки iдентичнi виняткам в ГАТТ.

II. *Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких не містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах»:*

1) Окремі двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки ширші ніж передбачені в ГАТТ;

2) Двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки вужчі ніж передбачені в ГАТТ.

Окремо варто виділити ті *двосторонні та багатосторонні угоди, які не містять винятки з міркувань безпеки* (див. Додаток 1). Оскільки ними не передбачено винятків з міркувань безпеки, відступ через безпекові причини неможливий. Другою стороною таких угод є держава-член СОТ або держава-спостерігач СОТ, тому найімовірніше, що у випадку будь-якого спору, скаржник хотів би вирішувати його під егідою СОТ. Однак, Орган вирішення спорів не має юрисдикції над угодами, укладеними не в межах СОТ, а тому інша скарга повинна була б аргументуватись через порушення положень угод СОТ. Для наочності, наведемо приклад:

Україна та держава Х є державами-членами СОТ. Окрім цього, між ними укладено двосторонню торговельну угоду, яка передбачає режим найбільшого сприяння. Такий самий режим наявний і в ГАТТ. Двостороння угода не передбачає відступу на підставі винятків з міркувань безпеки, а ГАТТ – передбачає. Україна порушує свої зобов'язання і встановлює імпордне мито для держави Х вищим, ніж для всіх своїх торговельних партнерів. Як держава Х може оскаржити такий обмежувальний захід?

Два варіанти для скаржника: (1) спір в рамках СОТ про порушення зобов'язань за ГАТТ (вирішується ОВС), (2) спір на підставі порушення зобов'язань за двосторонньою угодою (вирішується за процедурою, передбаченою в угоді; зазвичай, створеною сторонами комісією).

Варіанти для України: (1) бути відповідачем у спорі СОТ та посилатись на винятки з міркувань безпеки, (2) відповідачем у спорі за двосторонньою угодою без можливості виправдати дії винятками з міркувань безпеки.

Найкращий для України варіант – спір в рамках СОТ, тоді посилання на статтю XXI (b)iii) за зразком спору DS-512. Якщо ж говорити про другий варіант розвитку спору, то в разі відсутності відмінних від безпекових причин недотримання зобов'язань, буде визнано порушення умов угоди. Україна програє в такому спорі.

Аналіз інших шляхів відступу не входить в предмет дослідження даної роботи. Тому для типу двосторонніх та багатосторонніх угод, які не містять винятків з міркувань безпеки, ми зупиняємось на тому, що Україна (1) **повинна дотримуватись зобов'язань за ними**, незважаючи на постійну загрозу війни на сході держави, або ж (2) знайти підстави для застосування інших винятків, наявних в угоді або інших міжнародних договорах (до прикладу, Статуті ООН). Таких угод, відступ від зобов'язань за якими не можна виправдати винятками з міркувань безпеки, налічується 33 (Додаток 1).

3.2. Можлива аргументація відступу від торговельних зобов'язань, з урахуванням наявності формулювання «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» у параграфі статті винятків

1. Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» (Додаток 3)

1) **Угоди СОТ** (аналізовані ГАТТ, ГАТС та ТРІПС);

2) Окремі двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки **ширші** ніж передбачені в ГАТТ:

3) Двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки **ідентичні** виняткам в ГАТТ.

Для визнання правомірним, заходу потрібно пройти двоскладовий тест зі спору DS-512:

I. Чи застосовувані заходи передбачені відповідним пунктом параграфу (b);

II. Чи дійсно вони застосовувались для захисту суттєвих інтересів безпеки України.

Перша складова. З огляду на те, що група експертів у спорі DS-512 визнала війну на сході України **надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах**, Україна отримала своєрідний «карт-бланш» доведення першої складової тесту в рамках СОТ. Тому, у разі спору, Україні достатньо описати ситуацію в державі подібно до того, як було зроблено у DS-512 і перейти до другої складової тесту.

Якщо ж мова йде про двосторонні та багатосторонні торговельні угоди, то в ході вирішення спору, може постати необхідність додаткового обґрунтування потреби врахувати практику Органу вирішення спорів СОТ. Або ж знову надати докази наявної в Україні ситуації.

Друга складова. Друга складова тесту перебуває під меншим ступенем перегляду ОВС СОТ, є більш суб'єктивною та певною мірою «самосудною». Щоб пройти цю частину тесту, достатньо продемонструвати **«добросовісність»** тлумачення та застосування норми Україною. Для цього потрібно показати, що прийняті чи застосовані заходи не є **«неправдоподібними»** як заходи для захисту суттєвих інтересів безпеки. Правдоподібність зводиться до того, що заходи не є:

- настільки *віддаленими* від надзвичайної обставини в міжнародних відносинах чи

- *не пов'язані* з нею, що неправдоподібно видається вжиття таких заходів для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки¹³⁸.

Попри невеликий ступінь перегляду добросовісності, Україні потрібно продемонструвати, що застосовані заходи мають належну основу, зокрема, правову. Наявними, наразі, основними прикладами, які можуть використовуватись як основа для пояснення того, що Україна вважає «суттєвими інтересами національної безпеки» в усіх торговельних угодах є:

1. Конституція України, міжнародні договори;

¹³⁸ Russia — Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R See at p. 56, para 7.138-7.139. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. Він визначає, що фундаментальними національними інтересами України є:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами¹³⁹.

3. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р., стаття 4 якого визначає об'єкти кібербезпеки та кіберзахисту.

Об'єктами кібербезпеки є:

- 1) конституційні права і свободи людини і громадянина;
- 2) суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища;
- 3) держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність;
- 4) національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави;
- 5) об'єкти критичної інфраструктури.

Об'єктами кіберзахисту є:

- 1) комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та військових формувань, утворених відповідно до закону;
- 2) об'єкти критичної інформаційної інфраструктури;

¹³⁹ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. №2469-VIII: станом на 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 29.11.2020).

3) комунікаційні системи, які використовуються для задоволення суспільних потреб та/або реалізації правовідносин у сферах електронного урядування, електронних державних послуг, електронної комерції, електронного документообігу¹⁴⁰.

Вони також можуть розглядатись як суттєві інтереси національної безпеки в цілях статті XXI ГАТТ.

4. *Стратегія національної безпеки України* в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року, затвердженої указом Президента України №392/2020 «Про Стратегію національної безпеки України».

Даний акт може використовуватись для показу того, що Україна вважає «національними інтересами». Варто зазначити, що Стратегія не передбачає їх виключного переліку, але визначає проіритети серед національних інтересів. Мовою СОТ їх можна розцінювати як «**суттєві** інтереси національної безпеки». Такими є:

- відстоювання незалежності і державного суверенітету;
- відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;
- суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
- захист прав, свобод і законних інтересів громадян України;
- європейська і євроатлантична інтеграція¹⁴¹.

4) Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інші документи з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України. На них можна посилались для деталізації окремих інтересів національної безпеки.

5) Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017- 2021 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів

¹⁴⁰ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: закон України від 05.10.2017 року, №2163-VIII: станом на 24.10.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19> (дата звернення: 05.11.2020).

¹⁴¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020> (дата звернення: 21.10.2020).

України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р¹⁴². Її метою є перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки¹⁴³. Визначено стратегічні цілі розвитку торгівлі України на наступні п'ять років:

- створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту;
- розвиток послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх;
- удосконалення навичок і компетенцій підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва), необхідних для участі в міжнародній торгівлі¹⁴⁴.

б) Публічні заяви високопосадовців. Як-от звернення Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства Ігоря Петрашко під час засідання КМУ:

Уряд ставить перед собою три головні економічні пріоритети: зберегти максимальну кількість робочих місць; підтримати тих, хто уже втратив роботу; забезпечити відновлення економіки після завершення карантину щодо коронавірусу¹⁴⁵.

7) Інші нормативно-правові акти, що містять інтереси національної безпеки, зокрема, у відносинах з окремими державами, які є торговельними партнерами.

Визначити всі релевантні акти в даній роботі видається недоцільним, оскільки ми ставимо собі за мету окреслити стратегію аргументації для максимально широкого кола торговельних угод. Хочемо лише зазначити, що для цілей торговельного права Україна, через ситуацію на сході та півдні держави, володіє широким колом розсуду з питань національної безпеки й у разі необхідності відступу від зобов'язань, достатнім є попередньо прийняти

¹⁴² Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від від 27 грудня 2017 р. № 1017-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-ekspornoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnyo-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki> (дата звернення: 15.11.2020).

¹⁴³ Там само.

¹⁴⁴ Там само.

¹⁴⁵ Ігор Петрашко назвав першочергові економічні пріоритети виходу з кризи. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/igor-petrashko-nazvav-pershochergovi-ekonomichni-prioriteti-vihodu-z-krizi> ((дата звернення: 25.09.2020).

нормативно-правові акти, які чітко вказуватимуть, що підстави, з яких застосовується захід входять в інтереси національної безпеки. Саме так можна довести добросовісність як другу складову тесту.

Наявність **надзвичайної обставини в міжнародних відносинах** разом з аргументацією **добросовісності** застосування такого заходу дозволить Україні правомірно застосовувати, за інших умов неправомірні заходи, що обмежують торгівлю.

II. *Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких не містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах»:*

Двоскладовий тест спору DS-512 також застосовується до цього типу угод. Однак, з різницею в обґрунтуванні першої його складової.

Параграф статті винятків в угодах даного типу не містить поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах». Це означає, що для аргументації відступу від зобов'язань за всіма угодами, «карт-бланш» надзвичайної обставини в міжнародних відносинах не може застосуватись як основний аргумент України.

Перша складова. Україна повинна аргументувати посилання на один з абзаців кожної окремої торговельної угоди, довівши обставини, які там передбачені. Це ускладнює позицію України. Однак, не залишає її безнадійною. До прикладу, в угоді між Україною та Алжиром, текст винятків виглядає так:

Положення цієї Угоди не можуть бути витлумачені так, щоб заважати здійсненню кожною зі Сторін необхідних заходів щодо охорони національної безпеки, ...¹⁴⁶.

Тобто, для відступу від зобов'язань, Україні потрібно було б довести, що застосовані заходи є необхідними для «охорони національної безпеки». Тут замість прямого посилання на наявність «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах», Україна доводила б наявність тих самих обставин, які роблять ситуацію «надзвичайною».

¹⁴⁶ Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжірської Народно-Демократичної Республіки: від 19.09.2008 р. № 012_505. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/012_505 (дата звернення: 31.03.2020).

Друга складова. Залишається такою ж як для першого виду угод – тих, винятки з міркувань безпеки яких містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах».

Проміжні висновки до Розділу III

Через висновок групи експертів у спорі DS-512 щодо наявності в Україні «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах», вбачається, що торговельні угоди України доцільно поділити за критерієм наявності даної обставини в переліку параграфів статті винятків з міркувань безпеки на:

I. Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах»;

II. Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких не містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах».

Окремо виділено ті двосторонні та багатосторонні угоди, *які не містять винятки з міркувань безпеки*. Оскільки ними не передбачено винятків з міркувань безпеки, відступ через безпекові причини неможливий, а тому й аргументація відступу за ними надалі не досліджувалась.

Рекомендованою нами лінією аргументації для подальших спорів України в СОТ та за іншими процедурами по угодах першого виду, щодо заходів, які вона застосовувала в період з початку виникнення загрози національній безпеці, є *посилання на статтю XXI (b)iii) ГАТТ з використанням «карт-бланшу» надзвичайної обставини в міжнародних відносинах*. Наявність «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» задовільнятиме першу складову тесту, а належна правова основа допоможе в доведенні другої.

Аргументація відступу від зобов'язань за угодами другого типу різнитиметься лише підвищеним ступенем доведення першої складової тесту.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати наукової роботи, хочемо принагідно зауважити, що поставлені дослідницькі завдання виконано. Так:

I. *Визначено поняття винятків з міркувань безпеки* та отримано висновок про те, що єдиного поняття винятків немає, а тому потрібно аналізувати їх текст в окремих угодах. Охарактеризовано винятки як підставу відступу держави від її торговельних зобов'язань через безпекові причини, перелік яких міститься в параграфах статті відповідної торговельної угоди.

Визначено, що винятки з міркувань безпеки містяться у статтях XXI ГАТТ, XIV-bis ГАТС та 73 ТРПС й дво- та багатосторонніх торговельних угодах України. При цьому, винятки статті XXI ГАТТ є фундаментальними для даного правового дослідження, оскільки лише з них можна черпати подальше їх тлумачення в інших торговельних угодах України.

В роботі проаналізовано **62** двосторонні та багатосторонні торговельних угод України, укладені не в рамках СОТ, **29** з них містять винятки з міркувань безпеки (див. Додаток 2). Всі вони поділені автором на три категорії за критерієм подібності до статті XXI ГАТТ – ті, які:

1. **вужчі** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ – в 8-ми угодах;
2. **ширші** ніж винятки з міркувань безпеки, передбачені в ГАТТ – в 12 угодах;
3. **ідентичні** виняткам з міркувань безпеки, передбачених в ГАТТ – в 9 угодах.

II. *З'ясовано значення винятків з міркувань безпеки для прав людини.* Отримано висновок про те, що винятки з міркувань безпеки захищають права людини, оскільки є підставою відступу держави від торговельних зобов'язань через порушення перших.

При цьому, вважається, що спрямованість заходів, які вживаються під час відступу, двояка. Вони покликані дозволяти:

1) державі самостійно захищати права своїх громадян через застосування обмежувальних заходів до інших держав (порушників прав людини);

2) іншим державам захищати права громадян від влади їхньої держави, застосовуючи обмежуючі заходи проти них.

III. *Досліджено історію написання винятків з міркувань безпеки в торговельних угодах.* Отримано висновок, що винятки були створені для того, аби застосовуватись за обмеженого кола випадків, як-от війна чи надзвичайна ситуація в міжнародних відносинах. Проте, рішення, коли саме застосовувати ці винятки творці ГАТТ віднесли до розсуду держави-члена під наглядом інституцій тодішньої МТО. Тобто, творці ГАТТ не заклали «самосудність» у текст винятків з міркувань безпеки.

Відповідно до зміни тексту статті, а, що важливіше, - зміни шапо, автор виділяє наступні **етапи становлення винятків з міркувань безпеки:**

1. Невідокремлена частина статті загальних винятків Статуту МТО без шапо (Лондон);
2. Невідокремлена частина статті загальних винятків МТО та ГАТТ з шапо (Нью-Йорк);
3. Дві окремі статті МТО без шапо (Женева);
4. Окрема частина статті загальних винятків ГАТТ без шапо (Женева);
5. Окрема стаття ГАТТ без шапо (Женева).

Проаналізувавши етапи формування винятків з міркувань безпеки, можна побачити, що:

(1) Винятки не змінювались з часу Женевської редакції ГАТТ;

(2) Текст винятків пройшов шлях від невідокремленої частини статті загальних винятків без шапо, до окремої статті без шапо. При цьому, під час редакційних робіт в Нью-Йорку, творці ГАТТ прагнули звузити винятки, додавши до них шапо, яке пізніше залишилось тільки за загальними винятками.

(3) Остаточний текст винятків максимально нагадує перший варіант винятків, запропонований США на початку підготовчих та редакційних робіт зі створення МТО й написання ГАТТ.

IV. Проаналізовано тлумачення та застосування винятків з міркувань безпеки за процедурою ГАТТ та ОВС СОР. З'ясовано, що статтю XXI ГАТТ називають «скринькою Пандори» через питання наявності юрисдикції в ОВС СОР над спорами, в яких сторона посилається на винятки. Одні експерти права СОР вважають її «самосудною», інші – такою, що входить до юрисдикції ОВС.

Вбачається, що практика вирішення спорів є порівняно небагатою, а при її аналізі не можна знайти відповіді на те, чи дійсно держава-член є **останнім суддею** (last resort) з питань власної безпеки (аргумент є основним серед держав, які виправдовують застосовувані заходи винятками з часів першого спору і донедавна).

Все ж, проаналізувавши спори за процедурою ГАТТ та ОВС СОР, можна побачити еволюцію аргументації застосування статті XXI договірними сторонами: (1) від відкритих заяв про брак юрисдикції через політичний характер причин їх застосування, (2) через аргументацію браку юрисдикції виключно на підставі тексту статті, (3) до винесення рішення по суті ОВС СОР у справі DS-512.

V. Досліджено застосування винятків з міркувань безпеки у торговельному спорі Росія – Заходи, що стосуються транзитного руху (DS-512), яким відкрилась «скринька Пандори» права СОР. Вказано, що даний спір України проти Росії – перший за всю історію існування СОР, в якому питання щодо запровадження обмежувальних торговельних заходів з мотивів національної безпеки було розглянуте по суті, визнала юрисдикцію ОВС над спорами такого типу.

Проаналізувавши текст Рішення, було виявлено наступні правові проблеми, на яких група експертів зосередила свою увагу:

(1) Питання юрисдикції над правомірністю застосування статті XXI: вона не є «самосудною».

(2) Підхід до тлумачення статті XXI (b)iii): у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права (за Віденською конвенцією про право міжнародних договорів) з урахування «добросовісності».

(3) Критерії, які застосовуються при аналізі правомірності вжитих із застосуванням статті XXI заходів: група експертів встановила двоскладовий тест для перевірки правомірності застосування винятків.

Проаналізовано, що **двоскладовий тест** полягає у встановленні:

1. Чи застосовувані заходи передбачені відповідним пунктом параграфу (b)? Обставини є об'єктивними, а не самостійно оцінені державою-членом. Визначено, що група експертів володіє доволі високим ступенем перегляду даних обставин.

2. Чи дійсно вони застосовувались для захисту суттєвих інтересів безпеки держави-члена? Ступінь, до якого група експертів може оцінювати захід є невисоким та обмежується доведенням «добросовісності» тлумачення та застосування норми державою-членом. Обов'язок держави-члени тлумачити статтю XXI (b)iii) добросовісно передбачає розгляд групою експертів:

а) чи є будь-які докази для припущення, що визначення державою-членом суттєвих інтересів своєї безпеки здійснено недобросовісно та

б) чи оскаржувані заходи не були «неправдоподібними» як заходи для захисту суттєвих інтересів безпеки:

- чи є такі заходи настільки *віддаленими* від надзвичайної обставини в міжнародних відносинах чи

- *не пов'язані* з нею, що неправдоподібно видається вжиття таких заходів для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки.

(4) Наявність «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» в Україні: група експертів визнала ситуацію на сході України «надзвичайною обставиною в міжнародних відносинах» для цілей даного спору. Це стало своєрідним «карт-бланшем» в подальших спорах СОТ.

VI. *Сформовано рекомендації щодо можливої аргументації застосування винятків з міркувань безпеки Україною.* На основі виконаних попередніх завдань сформовано загальні рекомендації аргументації для згрупованих 29-ти аналізованих торговельних угод, в яких наявні винятки (Додаток 2). Відступ від зобов'язань за 33-ма торговельними угодами України, в

яких немає винятків з міркувань безпеки (Додаток 1), не рекомендується та його аргументація надалі не досліджувалась.

Серед 29 угод з винятками, автор виділяє дві групи угод в залежності від наявності поняття «надзвичайної ситуації в міжнародних відносинах» серед параграфів статті винятків, оскільки саме це поняття впливає на спосіб аргументації відступу від зобов'язань за ними:

1. Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких *містять* поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» (Додаток 3);

2. Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких *не містять* поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» (Додаток 4).

Рекомендованою лінією аргументації для подальших спорів України в СОТ та за іншими процедурами для **першої групи угод**, щодо заходів, які вона застосовувала в період з початку виникнення загрози національній безпеці на сході та півдні держави, є посилання на статтю XXI (b)iii) ГАТТ. Далі – доведення відповідності заходів двоскладовому тесту зі спору DS-512:

I. Чи застосовувані заходи передбачені в параграфі (b)iii)? Тут посилатись на наявність вже визнаної «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах».

II. Чи дійсно вони застосовувались для захисту суттєвих інтересів безпеки України? Довести «добросовісність» тлумачення та застосування норми Україною через демонстрацію того, що застосовані заходи мають належну основу, зокрема, правову.

Для другої групи угод: так само посилатись на тест, але з додатковим обґрунтуванням першої складової, скільки відсутність «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» не дозволяє використання «карт-бланшу» для неї.

Рекомендація посилатись на параграф статті винятків, який містить поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах» з подальшим доведенням відповідності двоскладовому тесту відповідає на частину головного питання наукового дослідження – **як** Україна може відступити від своїх зобов'язань на підставі винятків з міркувань безпеки.

Групування 62-х торговельних угод України відповідає на іншу частину того ж питання - **за якими торговельними угодами** Україна може відступити від своїх зобов'язань на підставі винятків з міркувань безпеки. Так, Україна може відступити від зобов'язань за (1) угодами СОТ, (2) 29-ма дво- та багатосторонніми торговельними угодами, відступ від 14-ти з яких потребуватиме додаткової аргументації першої складової тесту через відсутність в параграфах статті винятків поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах».

Саме так і виконано основне завдання даного наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: від 23.05.1969 р. №995_118: станом на 14.04.1986р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_118 (дата звернення: 28.09.2020 р.).
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947): від 30.10.1947р. №995_264: станом на 15.04.1994р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 31.03.2020).
3. Генеральна угода між Україною та Демократичною Республікою Конго про торговельно-економічне, науково-технічне та соціально-культурне співробітництво: від 13.01.2012 р. № 180_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/180_003 (дата звернення: 25.09.2020).
4. Договір про зону вільної торгівлі (укр/рос): від 18.10.2011 р. №997_n25: станом на 14.11.2012р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/997_n25 (дата звернення 31.03.2020).
5. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів: від 15.04.1994 р. №981_019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/981_019 (дата звернення: 31.03.2020).
6. Загальна інформація про Світову організацію торгівлю. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94872f60-5734-4e7c-bcee-7873ffb2076d&title=ZagalnaInformatsiiaProSvitovuOrganizatsiiuTorgivliu&isSpecial=true> (дата звернення: 23.09.2020).
7. Заключний акт, який утілює результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: від 15.04.1994р. № 981_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_002#Text (дата звернення: 21.04.2020).
8. Ігор Петрашко назвав першочергові економічні пріоритети виходу з кризи. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/igor-petrashko-nazvav-pershochergovi-ekonomichni-prioriteti-vihodu-z-krizi> (дата звернення: 25.09.2020).

9. Махінова А., Микуляк В. Світ за доби протекціонізму або останні тенденції на міжнародній торговій арені. *Разумков центр. Sayenko Kharenko.* <https://sk.ua/uk/publications-uk/світ-за-доби-протекціонізму-або-остан/> (дата доступу 31.09.2020).

10. Міжвідомча робоча група при Мінекономрозвитку рекомендувала утриматися від апеляційного оскарження у справі про обмеження Росією транзиту з України. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhvidomcha-robocha-grupa-pri-minekonomrozvitku-rekomen.> *Урядовий портал.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhvidomcha-robocha-grupa-pri-minekonomrozvitku-rekomenduvala-utrimatisya-vid-apelyacijnogo-oskarzhennya-u-spravi-pro-obmezheniya-rosiye-yu-tranzitu-z-ukrayini> (дата звернення: 31.09.2020).

11. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. №2469-VIII: станом на 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 29.11.2020).

12. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: закон України від 05.10.2017 року, №2163-VIII: станом на 24.10.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19> (дата звернення: 05.11.2020).

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020> (дата звернення: 21.10.2020).

14. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від від 27 грудня 2017 р. № 1017-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki> (дата звернення 15.11.2020).

15. Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Республіки Корея: від 30.11.1995 р. №410_723. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/410_723 (дата

звернення: 31.03.2020).

16. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжирської Народно-Демократичної Республіки: від 19.09.2008 р. № 012_505. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/012_505 (дата звернення: 31.03.2020).

17. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Гвінейської Республіки: від 04.11.1994 р. № 324_006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/324_006 (дата звернення: 31.03.2020).

18. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Держави Кувейт: від 16.12.2004 р. № 414_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/414_008 (дата звернення: 25.09.2020).

19. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Королівства Таїланд: від 05.06.2017 р. № 764_003-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/764_003-17 (дата звернення: 28.09.2020).

20. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Малайзії: від 05.06.2003 р. № 458_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/458_004 (дата звернення: 28.09.2020).

21. Торговельна Угода між Урядом України та Урядом Південно-Африканської Республіки: від 23.11.1998 р. № 710_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/710_001 (дата звернення: 31.03.2020).

22. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Республіки Індонезія: від 11.04.1997 р. № 360_728. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/360_728 (дата звернення: 28.09.2020).

23. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Республіки Кіпр: від 15.11.2001 р. № 196_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/196_004 (дата звернення: 25.09.2020).

24. Торговельно-економічна угода між Урядом України і Урядом Республіки Перу: від 16.07.2004 р. № 604_007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/604_007 (дата звернення: 25.09.2020).

25. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю: від 11.07.2002 р. №762_008. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/go/762_008 (дата звернення: 31.03.2020).

26. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Куба про торгово-економічне співробітництво: від 06.07.1999 р. №192_006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/192_006 (дата звернення: 28.09.2020).

27. Угода між Україною і Австрійською Республікою про двосторонні торговельно-економічні зв'язки: від 01.08.1993 р. №040_499. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/040_499 (дата звернення: 25.09.2020).

28. Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво: від 20.07.1995 р. № 756_696 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/756_696 (дата звернення: 09.07.2020).

29. Угода між Урядом України і Урядом Аргентинської Республіки про торговельно-економічне співробітництво: від від 27.10.1995 р. № 032_695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/032_695 (дата звернення: 25.09.2020).

30. Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини: від 31.03.1994 р. № 24_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/124_004 (дата звернення: 31.03.2020).

31. Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво: від 08.08.1992 р. № 156_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/156_008 (дата звернення: 25.09.2020).

32. Угода між Урядом України і Урядом Ліванської Республіки про торгівлю та економічне співробітництво: від 26.02.1997 р. № 422_705. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/422_705 (дата звернення: 25.09.2020).

33. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю: від від 19.03.1999 р. № 112_007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/112_007 (дата звернення: 31.03.2020).

34. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Індія про торговельно-економічне співробітництво: від 27.03.1992 р. № 356_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/356_001 (дата звернення: 25.09.2020).

35. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польщі про торгівлю та економічне співробітництво: від 04.10.1991 р. № 616_019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/616_019 (дата звернення: 25.09.2020).

36. Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво: від 25.10.1995 р. №076_686. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/076_686 (дата звернення: 25.09.2020).

37. Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю (укр/рос): від 29.12.1994 р. №860_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/860_003 (дата звернення: 31.03.2020).

38. Угода між Урядом України та Урядом Австралії про торговельно-економічне співробітництво: від 06.07.1999 р. № 036_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/036_003 (дата звернення: 25.09.2020).

39. Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю: від 28.07.1995 р. №031_518. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/031_518 (дата звернення: 09.07.2020).

40. Угода між Урядом України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про торговельно-економічне та технічне співробітництво: від 08.06.2000 р. №144_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/144_002 (дата звернення: 25.09.2020).

41. Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво: від 19.06.2003 р. №586_007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/586_007 (дата звернення: 25.09.2020).

42. Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю. URL: від 09.12.1997 р. № 417_003. https://zakon.rada.gov.ua/go/417_003 (дата звернення: 31.03.2020).

43. Угода між Урядом України та Урядом Народної Республіки Бангладеш про торговельно-економічне співробітництво: від 17.12.2008 р.

№050_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/050_001 (дата звернення: 25.09.2020).

44. Угода між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про економічне, торговельне і технічне співробітництво: від 20.03.1995 р. №784_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/784_004 (дата звернення: 25.09.2020).

45. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про торговельно-економічне співробітництво: від 28.11.1996 р. №100_683. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/100_683 (дата звернення: 25.09.2020).

46. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю (укр/рос): від 07.10.1994 р. №051_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/051_001 (дата звернення: 31.03.2020).

47. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво: від 22.12.2004 р. №328_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/328_002 (дата звернення: 31.03.2020).

48. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю: від 09.01.1995 р. № 268_600. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/268_600 (дата звернення: 08.07.2020).

49. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Екваторіальна Гвінея про торговельно-економічне співробітництво: від 19.09.2008 р. №226_006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/226_006 (дата звернення: 25.09.2020).

50. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво: від 15.11.2001 р. №368_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/368_002 (дата звернення: 25.09.2020).

51. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю: від 02.10.1998 р. № 398_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/398_008 (дата звернення: 31.03.2020).

52. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про торговельно-економічне співробітництво на 1994 рік: від 23.12.1994 р. №398_019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/398_019 (дата звернення: 25.09.2020).

53. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Парагвай про торговельно-економічне співробітництво: від 12.02.2008 №600_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/600_003 (дата звернення: 31.03.2020).

54. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Сан-Марино про торгівлю та економічне співробітництво: від 19.10.2005 р. №674_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/674_001 (дата звернення: 25.09.2020).

55. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про торговельно-економічне співробітництво: від 28.08.1996 р. №705_724. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/705_724 (дата звернення: 25.09.2020).

56. Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про торговельно-економічне та науково-технічне співробітництво: від 26.08.1993 р. №703_038. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/703_038 (дата звернення: 25.09.2020).

57. Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про торговельно-економічне співробітництво: від 07.12.1993 р. №788_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/788_002 (дата звернення: 25.09.2020).

58. Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю (укр/рос): від 04.11.1995 р. № 795_523. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/795_523 (дата звернення: 31.03.2020).

59. Угода між Урядом України та Урядом Хашимітського Королівства Йорданія про торговельно-економічне співробітництво: від 23.04.2002 р. № 400_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/400_003 (дата звернення: 24.09.2020).

60. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їїніми державами-членами, з іншої сторони: від 21.03.2014 р. №984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 31.03.2020).

61. Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова: від 09.05.2005 р. № 498_073. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/498_073 (дата звернення: 31.03.2020).
62. Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль: від 17.04.2019 р. № 376_001-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/376_001-19 (дата звернення: 31.03.2020).
63. Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною: від 04.11.1995 р. №807_200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/807_200 (дата звернення: 31.03.2020).
64. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ: від 24.06.2010 р. №998_456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_456 (дата звернення: 31.03.2020).
65. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою: від 11.07.2016 р. № 124_052-16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/124_052-16 (дата звернення: 31.03.2020).
66. Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії: від 16.10.2012 р. № 892_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/892_008 (дата звернення: 31.03.2020).
67. Угода про економічне, торговельне і технічне співробітництво між Урядом України та Урядом Держави Катар: від 06.02.2003 р. №634_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/634_003 (дата звернення: 25.09.2020).
68. Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ: від 28.11.2002 р. № 998_142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_142 (дата звернення: 31.03.2020).
69. Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки: від 28.03.2008 р. № 840_133. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/840_133 (дата звернення: 31.03.2020).
70. Угода про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки: від 18.06.1992 р. № 840_133. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/840_008 (дата звернення: 31.03.2020).

71. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі: від 02.03.2000 р. №. 152_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/152_002 (дата звернення: 31.03.2020).

72. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Мексиканських Сполучених Штатів: від 20.10.2004 р. №484_007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/484_007 (дата звернення: 25.09.2020).

73. Угода про торговельно-економічне, інвестиційне та науково-технічне співробітництво між Україною та Королівством Саудівська Аравія: від 19.06.2003 р. №682_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/682_002 (дата звернення: 25.09.2020).

74. Угода про торговельно-економічні відносини між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам: від 23.01.1992 р. №704_006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/704_006 (дата звернення: 25.09.2020).

75. Akande, D., Williams, S. (2003). International adjudication on national security issues: What role for the WTO. *Virginia Journal of International Law*, 43(2), 365-404.

https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20&handle=hein.journals/vajint43&id=375&men_tab=srchresults

76. Analytical index of the GATT. Article XXI: security exceptions. World Trade Organisation. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf

77. Barshefsky C., David Ross , Naboth van den Broek, Hartmann S. WTO Issues Groundbreaking Decision On GATT National Security Exception - International Law - United States <https://www.mondaq.com/unitedstates/international-trade-investment/797902/wto-issues-groundbreaking-decision-on-gatt-national-security-exception>

78. Bhala, R. National security and international trade law: What the GATT says, and what the United States does. *U. Pa. J. Int'l Econ. L* at p. 284. <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1827&context=jil>

79. Brandon J. M. (2018). The “National Security Exception” and the World Trade Organization. <https://fas.org/sgp/crs/row/LSB10223.pdf>
80. Clevelandt, S. H. Norm Internalization and U.S. Economic Sanctions. The Yale Journal of International Law. <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1136&context=yjil>
81. Decision concerning Article XXI of the GATT Agreement of November 30th 1982. L/5426. https://www.wto.org/gatt_docs/english/SULPDF/91000212.pdf
82. Department of State (USA). Proposal for Expansion of World Trade and Employment, Nov. 1945. <http://www.worldtradelaw.net/misc/ProposalsForExpansionOfWorldTradeAndEmployment.pdf.download>
83. Department of State (USA). Proposal for Expansion of World Trade and Employment, Nov. 1945. <http://www.worldtradelaw.net/misc/ProposalsForExpansionOfWorldTradeAndEmployment.pdf.download>
84. Draft General Agreement on Tariffs and Trade from 30 August 1947. Second session of the Preparatory Committee. WTO document E/PC/T/189. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/189.PDF>
85. Draft General Agreement on Tariffs and Trade. Drafting Committee of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/C.6/85/Rev.1. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90230155.pdf
86. EEC-Trade measures taken for non-economic reasons. Recourse to Art. XXIII:2 by Yugoslavia. DS27/2 February 10th 1992. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91600334.pdf
87. Final Act Adopted at the Conclusion of the Second Session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment from 30 August 1947. <http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=misc/Final%20Act.pdf>

88. Final Act and related documents. UN Conference on Trade and Employment, Havana 21 Nov.1947, 24 March 1948. E/Conf. 2/78. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

89. Final Act of the United Nations Conference on Trade and Employment Nov.1947-Mar. 1948: United Nations document E/Conf. 2/78. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

90. GATT disputes invoking Security Exceptions. Oxford Academic. <https://academic-oup-com.eres.qnl.qa/view-large/37588814>

91. Goodman, Ryan. (2001). Norms and National Security: The WTO as a Catalyst for Inquiry, *Chicago Journal of International Law*: Vol. 2: No. 1, Article 7. <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1121&context=cjil>
[98](#)

92. Joseph, S. (2011). Blame it on the WTO?: A human rights critique. *Oxford Scholarship Online*. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199565894.001.0001/acprof-9780199565894-chapter-5>

93. Lindsay, P. (2003). The Ambiguity of Gatt Article XXI: Subtle Success or Rampant Failure? *Duke Law Journal*, 52(6), 1277-1313. *JSTOR*. <https://www.jstor.org/stable/1373171>

94. Mavroidis, P. C. Trade in Goods. Chapter 5.3. *Oxford Public International Law*. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199657483.001.0001/law-9780199657483-chapter-5>

95. Ministerial Declaration of November 29th 1982. L/5424. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L5599/5424.PDF>

96. Minutes of meeting of General Council Held in the Centre William Rappard on 29-30 June 1982. C/M/159. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90440048.pdf

97. Minutes of meeting of the Council. Held in the Palais des Nations, Geneva, on 31 October 1975. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/C/M109.PDF>

98. Peru's prohibition on import from Czechoslovakia. Communication from the Czechoslovak Government from October 4th, 1954. L/235. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L999/235.PDF>

99. Peruvian import restrictions. Modification from August 1st 1967. L/2844. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90800095.pdf

100. Political, Free Trade and Strategic Partnership Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Ukraine. ISBN 978-1-5286-2201-1, CP 312. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/934935/CS_Ukraine_1.2020_UK_Ukraine_Political_Free_Trade_Strat_Partner_Agreement.pdf

101. Reinsch, W.A., Caporal J. The WTO's First Ruling on National Security: What Does It Mean for the United States? *Center for strategic and international studies*. <https://www.csis.org/analysis/wtos-first-ruling-national-security-what-does-it-mean-united-states>

102. Report by the working party on accession of the United Arab Republic, February 25th 1970. L/3362. https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90830154.pdf

103. Report of the Drafting Committee of the Preparatory Committee of the United Nations Conference on Trade and Employment from 5 March 1947. WTO document E/PC/T/34. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/34.PDF>

104. Report of the First session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/33. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/33.PDF>

105. Report of the Second session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment from 22 August 1947 (dated 10 Sept. 1947). WTO document E/PC/T/186. <http://www.worldtradelaw.net/misc/1947%20Geneva%20Preparatory%20Conference%20Report.pdf.download>

106. Report on the Withdrawal by the United States of a Tariff Concession under Article XIX of the General Agreement on Tariffs and Trade October, 1951. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/50furhat.pdf

107. Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 1st session held in London from 23 January to 18 February 1946. Resolutions and Decisions of the Economic and Social Council, Lake Success, N.Y. : UN, 1946, 174. <https://digitallibrary.un.org/record/3843513>

108. Roger P. Alford. (2011). The Self-Judging WTO Security Exception *Utah L. Rev.* 3, (697–759)., https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1336&context=law_faculty_scholarship

109. Russia - Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). April 5th 2019. WT/DS512/R. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=253739,252975,252976,248421,240333,236742,234478,231517,231365,231300&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

110. Russia - Measures Concerning Traffic in Transit (DS-512). https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds512_e.htm

111. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations More Information (10th ed.) 3v. London: Printed by A. Strahan, 1802. <https://heinonline.org/HOL/Index?index=beal/iyntcswn&collection=beal>

112. Suggested Charter for an International Trade Organization of the UN. Department of State, publ. 2508, Commercial policy series 03, Sept. 1946. <http://www.worldtradelaw.net/document.php?id=misc/Suggested%20Charter.pdf>

113. Summary record of the Twenty-second meeting of the Contracting Parties. CP.3/SR22 - II/28. <http://www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/usexportrestrictions.pdf.download>

114. The GATT years: from Havana to Marrakesh, WTO. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

115. The Havana Charter for an International Trade Organisation: an informal summary. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

116. The United States (GATT) Delegation to the Secretary of State. 394.31/9–2651. Geneva, September 26, 1951. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v01/d598>

117. Trade measures affecting Argentina applied for non-economic reasons. Draft Decision. C/W/402 November 2nd 1982. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/C/W402.PDF>

118. United Nations Economic and Social Council. (1947). Second session of the preparatory committee of the United Nations Conference on Trade and Employment. Working party on technical articles. Record of work performed. E/PC/T/A/PV/33. pp. 20-21. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/APV-33.PDF>

119. United States – Trade measures affecting Nicaragua. Report by the Panel from October 13th 1986. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L6199/6053.PDF>

120. United States — The Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act. DS38. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds38_e.htm

121. United States delegation. Second session of the Preparatory Committee. WTO document E/PC/T/W/23 from 6 May 1947. p. 5 <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/W23.PDF>

122. US – Import of sugar from Nicaragua. Report of the Panel adopted on 13 March 1984. L/5607 - 31S/67 at p.4. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/83sugar.pdf

123. Vazquez, C. M. (2003). Trade sanctions and human rights – past, present, and future. *Journal of International Economic Law*, 6(4), 797–839. <https://doi.org/10.1093/jiel/6.4.797>

124. Verbatim report. Eleventh meeting of the Tariff Agreement Committee, 5 September 1947. Second Session of the Preparatory Committee of the UN Conference on Trade and Employment. WTO document E/PC/T/TAC/PV/11. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/UN/EPCT/TACPV-11.PDF>

125. Wang, Chao. Invocation of National Security Exceptions under GATT Article XXI: Jurisdiction to Review and Standard of Review. *Oxford University Press*. <https://academic.oup.com/chinesejil/article/18/3/695/5637077>

126. Woods, Michael, LaFortune, Gordon. WTO Panel Sets Threshold Test for the National Security Exception. <http://www.slaw.ca/2020/02/25/wto-panel-sets-threshold-test-for-the-national-security-exception/>

127. WTO | dispute settlement - DS567: Saudi Arabia - Measures concerning the Protection of Intellectual Property Rights. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds567_e.htm

128. Yoo, J. Y., & Ahn, D. (2016). Security Exceptions in the WTO System: Bridge or Bottle-Neck for Trade and Security? *Journal of International Economic Law*, 19(2), 417–444. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgw049>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Торговельні угоди, які не містять винятків з міркувань безпеки

1. Угода між Україною і Австрійською Республікою про двосторонні торговельно-економічні зв'язки від 01.08.1993 р. (чинна з 01.11.1995 р.);
2. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про торговельно-економічне співробітництво від 28.11.1996 р. (чинна з 28.11.1996 р.);
3. Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про торговельно-економічне та науково-технічне співробітництво від 26.08.1993 р.;
4. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про торговельно-економічне співробітництво від 28.08.1996 р.;
5. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Республіки Кіпр від 15.11.2001 р.;
6. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польщі про торгівлю та економічне співробітництво від 04.10.1991 р. (чинна з 11.03.1994 р.);
7. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Сан-Марино про торгівлю та економічне співробітництво від 19.10.2005 р.;
8. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Екваторіальна Гвінея про торговельно-економічне співробітництво від 19.09.2008 р.;
9. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво від 15.11.2001 р.;
10. Угода про економічне, торговельне і технічне співробітництво між Урядом України та Урядом Держави Катар від 06.02.2003 р.;
11. Генеральна угода між Україною та Демократичною Республікою Конго про торговельно-економічне, науково-технічне та соціально-культурне співробітництво від 13.01.2012 р.;
12. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Держави Кувейт від 16.12.2004 р.;

13. Угода між Урядом України і Урядом Ліванської Республіки про торгівлю та економічне співробітництво від 26.02.1997 р.;
14. Угода між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про економічне, торговельне і технічне співробітництво від 20.03.1995 р. (чинна з 12.04.1995 р.);
15. Торговельна Угода між Урядом України та Урядом Південно-Африканської Республіки від 23.11.1998 р. (чинна з 20.04.2001 р.);
16. Угода про торговельно-економічне, інвестиційне та науково-технічне співробітництво між Україною та Королівством Саудівська Аравія від 19.06.2003 р.;
17. Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про торговельно-економічне співробітництво від 07.12.1993 р. (чинна з 23.08.1994);
18. Угода між Урядом України та Урядом Австралії про торговельно-економічне співробітництво від 06.07.1999 р.;
19. Угода між Урядом України та Урядом Народної Республіки Бангладеш про торговельно-економічне співробітництво від 17.12.2008 р.;
20. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Індія про торговельно-економічне співробітництво від 27.03.1992 р.;
21. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Республіки Індонезія від 11.04.1997 р.;
22. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про торговельно-економічне співробітництво на 1994 рік від 23.12.1994 р.;
23. Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво від 08.08.1992 р.;
24. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Малайзії від 05.06.2003 р.;
25. Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво від 09.10.2009 р. (чинна з 31.01.2011);
26. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Королівства Таїланд від 05.06.2017 р. (чинна з 05.10.2018 р.);

27. Угода між Урядом України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про торговельно-економічне та технічне співробітництво від 08.06.2000 р.;
28. Угода між Урядом України і Урядом Аргентинської Республіки про торговельно-економічне співробітництво від 27.10.1995 р. (чинна з 30.12.1996 р.);
29. Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво від 25.10.1995 р. (чинна з 30.12.1996 р.);
30. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Куба про торгово-економічне співробітництво від 06.07.1999 р.;
31. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Мексиканських Сполучених Штатів від 20.10.2004 р.;
32. Торговельно-економічна угода між Урядом України і Урядом Республіки Перу від 16.07.2004 р. (чинна з 07.11.2005 р.);
33. Угода про торговельно-економічні відносини між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам від 23.01.1992 р. (чинна з 18.10.1994 р.).

Додаток 2

Торговельні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки:

1. Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю від 28.07.1995 р. (чинна з 26.08.1998 р.);
2. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю від 19.03.1999 р.;
3. Угода між урядом України та урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю від 07.10.1994 р. (чинна з 18.12.1996 р.);
4. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю від 09.01.1995 р. (чинна з 04.06.1996 р.);
5. Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю від 09.12.1997 р.;
6. Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю від 04.11.1995 р.;
7. Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною від 04.11.1995 р.;
8. Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова від 09.05.2005 р. (чинна з 19.05.2005);
9. Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво від 20.07.1995 р. (чинна з 01.01.1997 р.);
10. Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії від 16.10.2012 р.;
11. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю від 02.10.1998 р.;
12. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю від 11.07.2002 р.;
13. Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Республіки Корея від 30.11.1995 р. (чинна з 25.04.1997 р.);
14. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран від 19.06.2003 р.;

15. Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю від 29.12.1994 р. (чинна з 01.01.1996 р.);
16. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжірської Народно-Демократичної Республіки від 19.09.2008 р.;
17. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Гвінейської Республіки від 04.11.1994 р.;
18. Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль від 17.04.2019 р.;
19. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво від 22.12.2004 р. (чинна з 11.11.2005 р.);
20. Угода між Урядом України та Урядом Хашимітського Королівства Йорданія про торговельно-економічне співробітництво від 23.04.2002 р. (чинна з 05.05.2003 р.);
21. Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини від 31.03.1994 р. (чинна з 08.08.1995);
22. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою від 11.07.2016 р. (чинна з 14.03.2017 р.);
23. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Парагвай про торговельно-економічне співробітництво від 12.02.2008 (чинна з 30.09.2009 р.);
24. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі від 02.03.2000 р.;
25. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. (дві частини ратифіковано 16.09.2014 р.);
26. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ від 24.06.2010 р. (чинна з 07.12.2011 р.);
27. Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ від 28.11.2002 р.;
28. Договір про зону вільної торгівлі від 18.10.2011 р. (чинний з 20.09.2012 р.);

29. Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії від 08.10.2020 р. (станом на 23.11. 2020 р. Угоду не опубліковано в офіційних українських джерелах).

Додаток 3

*Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких містять поняття
«надзвичайної обставини в міжнародних відносинах»*

1) **Угоди СОТ** (аналізовані ГАТТ, ГАТС та ТРІПС);

2) Окремі двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки **ширші** ніж передбачені в ГАТТ:

- Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною від 04.11.1995 р.;
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю. Законодавство України від 02.10.1998 р.;
- Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю від 11.07.2002 р.;
- Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю від 29.12.1994 р. (чинна з 01.01.1996 р.);
- Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ від 28.11.2002 р.;
- Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії від 08.10.2020 р. (станом на 23.11. 2020 р. Угоду не опубліковано).

3) Двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки **ідентичні** виняткам в ГАТТ:

- Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова від 09.05.2005 р. (чинна з 19.05.2005);
- Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво від 20.07.1995 р. (чинна з 01.01.1997 р.);
- Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії від 16.10.2012 р.;
- Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою від 11.07.2016 р. (чинна з 14.03.2017 р.);

- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Парагвай про торговельно-економічне співробітництво від 12.02.2008 (чинна з 30.09.2009 р.);
- Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі від 02.03.2000 р.;
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. (дві частини ратифіковано 16.09.2014 р.);
- Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ від 24.06.2010 р. (чинна з 07.12.2011 р.);
- Договір про зону вільної торгівлі від 18.10.2011 р. (чинний з 20.09.2012 р.).

Додаток 4

Торговельні угоди, винятки з міркувань безпеки яких не містять поняття «надзвичайної обставини в міжнародних відносинах»

1) Окремі двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки **ширші** ніж передбачені в ГАТТ:

- Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжирської Народно-Демократичної Республіки від 19.09.2008 р.;
- Торговельна угода між Урядом України та Урядом Гвінейської Республіки від 04.11.1994 р.;
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво від 22.12.2004 р. (чинна з 11.11.2005 р.);
- Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини від 31.03.1994 р. (чинна з 08.08.1995);
- Угода між Урядом України та Урядом Хашимітського Королівства Йорданія про торговельно-економічне співробітництво від 23.04.2002 р. (чинна з 05.05.2003 р.);
- Торговельна угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран від 19.06.2003 р.;

2) Двосторонні та багатосторонні угоди, які містять винятки з міркувань безпеки **вужчі** ніж передбачені в ГАТТ:

- Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю від 28.07.1995 р. (чинна з 26.08.1998 р.);
- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю від 19.03.1999 р.;
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю від 09.01.1995 р. (чинна з 04.06.1996 р.);
- Угода між урядом України та урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю від 07.10.1994 р. (чинна з 18.12.1996 р.);
- Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю від 09.12.1997 р.;

- Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю від 04.11.1995 р.;
- Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Республіки Корея від 30.11.1995 р. (чинна з 25.04.1997 р.);
- Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль від 17.04.2019 р.;